



Osmanlı'da Taziye Diplomasisi Aracılığıyla Tesis Edilen Uluslararası İlişkiler

International Relations Established through Condolence Diplomacy in the Ottoman Empire

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

Yunus Özger 

Yozgat Bozok Üniversitesi
yunusozger@yahoo.com

Başvuru / Submitted:
5 Şubat 2024

Kabul / Accepted:
3 Nisan 2024

DOI: [10.21021/osmed.1431847](https://doi.org/10.21021/osmed.1431847)

Atıf / Citation:

Özger, Y. "Osmanlı'da Taziye Diplomasisi Aracılığıyla Tesis Edilen Uluslararası İlişkiler", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024): 1-22.

Benzerlik / Similarity: 11

Öz

Diplomasi, geçmişten günümüze uluslararası ilişkilerin en etkin güçlerinden biri olarak işlev görmektedir. Kullanılan enstrümanlara göre diplomasi, sert ve yumuşak güç olmak üzere iki ana kategoride ele alınmaktadır. Sert güç diplomasisi, daha çok askeri nitelikli ve ekonomik işlevlidir. Son dönemlerde etkisi daha da artan yumuşak güç diplomasisi ise kültür, eğitim ve bilim gibi askeri niteliği olmayan öğelerle gerçekleştirilir. Osmanlı diplomasinin tarihi beyliğin kuruluşuyla başlar. Hükümdarlar, çağın ihtiyaçlarına göre diplomasinin alt dallarından faydalanarak uluslararası ilişkileri tanzim etmeye çalışmışlardır. Makalede ele alınan taziye diplomasisi de bir kamu ve yumuşak güç diplomasisidir.

Taziye diplomasisi, komşu veyahut müttefik bir devletin hükümdarı ya da aile üyelerinden birinin vefatı halinde hükümdarlar arasında taziye mektupları üzerinden gerçekleşen diplomasi türüdür. Osmanlı taziye diplomasisinin kökleri beyliğin kuruluşuna kadar gitmektedir. Klasik dönemde mektuplar üzerinden tesis edilen münasebet, modern dönemde telgraflarla sürdürüldü. Padişahın başsağlığı mesajı, doğrudan seçili bu heyetler vasıtasıyla muhatap ülke liderine sunuldu. Mütekabiliyetin esas olduğu bu diplomasi türünde, Osmanlı padişahının taziye mesajına ilgili ülke hükümdarı tarafından teşekkür içerikli cevaplar gönderilirdi. Bu yönüyle taziye mesajları, sadece bir başsağlığı dileme aracı olmamıştır. Aynı zamanda ve özellikle ülkeler arası iyi ilişkilerin devamı için araçsallaştırılmıştır. Bu makalede, klasik dönemden yıkılışa kadar Osmanlı Devleti ile komşuları ve Batılı ülkeler arasında gerçekleşen taziye diplomasisinin serencamı ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, uluslararası ilişkiler, kamu diplomasisi, yumuşak güç, taziye diplomasisi.

Abstract

Diplomacy has been functioned as one of the most effective forces of international relations from past to present. According to the instruments used, diplomacy is divided into two main categories: hard and soft power. Hard power diplomacy is more of a military nature and economic function. Soft power diplomacy, whose influence has increased recently, is carried out with non-military elements such as culture, education and science. The history of Ottoman diplomacy begins with the establishment of the principality. Rulers have tried to regulate international relations by making use of the sub-branches of diplomacy according to the needs of the age. Condolence diplomacy discussed in the article is also a form of public and soft power diplomacy.

Condolence diplomacy is a type of diplomacy that takes place through letters of condolence between rulers in case of the death of a ruler of a neighboring or allied state or a family member. The roots of Ottoman condolence diplomacy go back to the establishment of the principality. The relationship having been established through letters in the classical period was retained through telegrams in the modern period. The Sultan's condolence message was presented directly to the leader of the addressee country through these selected delegations. In this type of diplomacy where reciprocity is essential, the ruler of the relevant country would send thank you replies to the Ottoman sultan's condolence message. In this respect, condolence messages are not just only a means of expressing condolences but at the same time, it has also been instrumentalized especially for the continuation of good relations between countries. In this article, the context of condolence diplomacy between the Ottoman Empire, its neighbors and Western countries from the classical period to the collapse was discussed.

Keywords: Diplomacy, international relations, public diplomacy, soft power, condolence diplomacy



Giriş

Fransızca kökten gelen diplomasi kavramının sözlüklerdeki ilk anlamı, uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünüdür. Mecazi manası ise zor bir görüşme esnasında sergilenen maharet ve beceri kabiliyeti olarak gösterilir. Öte yandan diplomasi terimi, bazı ansiklopedilerde “uluslararası ilişkileri yönetme bilgisi ve mesleği” olarak karşılık bulur. Diplomasi kavramı, genelde uluslararası politika veyahut dış politika kelimeleriyle aynı manada kullanılır. Gerçekte diplomasi, sözü edilen kavramların muhtevassından ziyade bunların icra edilmiş biçimiyle ilgilidir. Yaygın bir tanıma göre diplomasi, hükümetin herhangi bir konuda karar verdiği fikir ve düşüncelerini doğrudan muhatap ülkelerin karar verici birimlerine ulaştırma sürecidir.¹ Diplomasinin bir alt dalı olan kamu diplomasisi, diğer ülkelerin iktidarlarından ziyade hükümet dışı aktörleri ve muhatap ülke kamuoyunu etkilemek için yürütülen faaliyetler olarak kabul edilir.² Hükümetler ve yurt dışındaki halklar arasında çeşitli etkileşim kurulmasını da ön gören kamu diplomasisi teriminin tarihi geçmiş çok eskilere gitmez. Amerikalı akademisyen Edmund Guillon, propaganda kavramından kaçınmak için 1965’te ilk defa bu terimi kullandı. Kültürel diplomasi ise devlet altı kurumların kültürel faaliyetlerini ihtiva eder. Ancak Milton Cummings bunun aynı zamanda karşılıklı anlayışı geliştirmek için milletler ve halklar arasındaki bilgi, fikir, sanat ve kültürün diğer yönlerinin değiş tokuşu olduğunu söyler. Luis Belanger de benzer biçimde kültür, eğitim ve bilimle ilgili dış politika faaliyetlerini, kültürel diplomasi şeklinde tanımlar ve bunları manevi faaliyetler olarak tasnif eder.³

Uluslararası diplomasiye bakıldığında diplomasinin temel unsurunun güç olduğu aşikârdır. Güç, tercih edilen sonuçları elde edebilmek için başkalarını etkileme yeteneğidir. Bu da baskı (askeri güç) ve para (ekonomik güç) veyahut da cazibe ve ikna yoluyla elde edilebilir.⁴ Sert güç diplomasisi, bir devletin başka bir devletin politikalarını değiştirmek için askeri ve ekonomik gücünü kullanması olarak tanımlanır. Tehdit ve teşvik içerikli bu güçler aynı zamanda sopa ve havuç olarak da bilinir.⁵ Batı literatüründe *soft power* şeklinde yer edinen yumuşak güç kavramı ise tarihsel olarak daha yenidir. Yumuşak güç kavramı, ilk defa bir Amerikan yazar (Joseph Nye) tarafından 1990 tarihli *Bound to Lead* adlı kitapta kullanıldı. Nye, ABD’nin ekonomik ve askerî açıdan güç kaynaklarının varlığını ortaya koyduktan sonra eksik kalan bir şey olduğuna dair fikirlerini ileri sürdü. Nye, sert gücü *başkalarına istediğini yapmalarını emretmek* olarak tanımlarken; yumuşak gücü ise *herhangi bir zorlama veya ödeme olmaksızın cazibe yoluyla bir devletin ötekilere istediğini yaptırma, başkalarının tercihlerini şekillendirme, kültürel cazibelerle başkalarının sizin istediğiniz sonucu istemesini sağlama yeteneği* olarak izah eder. O’na göre, sadece baskı, zorlama ve ekonomik teşviklerin güç olarak kullanılmaması aynı zamanda cazibe ve ikna yoluyla ötekini etkilemek ve tercih edilen sonuçları elde etmek gerekmektedir.⁶ Diğer taraftan yumuşak güç, *politikacıları ortak değerlere çekme ve bunlara katkı sağlama sorumluluğunu hissettirme*⁷ olarak da görülmektedir. Kavramın siyasi literatürde kullanımı her ne kadar yeni sayılabilecek durumda ise de teorinin

¹ Gökhan Kömür, “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi,” *International Journal of Politics and Security*, 2/3 (2020): 92.

² Erhan Doğan, “Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine,” *Kamu Diplomasisi*, ed. Abdullah Özkan ve Tuğçe Ersoy Öztürk, (Ankara: TASAM Yayınları, 2012), 13.

³ Mariano Martín Zamorano, “Reframing Cultural Diplomacy: The Instrumentalization of Culture under the Soft Power Theory,” *Culture Unbound* 8 (2016): 68-169.

⁴ Joseph Nye, “Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept,” *Palgrave Communications* 3 (2017): 1.

⁵ Cengiz Özel, “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış,” *Güvenlik Bilimleri Dergisi* VII/1 (2018): 6, 10.

⁶ Nye, “Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept,”:1; Ying Fan, “Soft Power: Power of Attraction or Confusion?,” *Place Branding and Public Diplomacy* IV/2 (2008): 148.

⁷ Özel, “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış”: 6, 10.

muhtevası ve kapsadığı düşünsel alt yapının köklerini çok eskilere götürmek pekâlâ mümkündür. Nitekim Ying Fan, yumuşak güç teriminin arkasındaki izlerin 2000 yıldan daha önceye gittiğini dile getirir. Fan, yumuşak gücün sert güçten daha fazla etkisi olduğunu söyler. Eski Çin’den örneklerle görüşünü teyit eder, bunun atasözlerine yansıdığını söyler ve sert gücün üstesinden gelmek için yumuşak ve nazik araçlar kullanmanın zorunluluğuna vurgu yapar. Konfüçyüs’ün “hükümdarlar insanların sadakatini zorla değil (sert güç) erdemle (yumuşak güç) kazanmalı” sözünü buna örnek verir. Ying Fan, aynı zamanda kavramın anlam genişlemesini de eleştirir ve “nerdeyse her şeyi içine aldığı” gibi bir algının oluşmasını doğru bulmaz. Kültürel gücün yumuşak güç kabul edilmesi halinde, haklı olarak 7000 yıllık tarihi geçmişe sahip Mısır’ın, 200 yıllık ABD’ye oranla yumuşak güç olarak neden daha zayıf olduğunu sorgular. Nihayetinde yumuşak gücün de sert gücün ayrılmaz bir parçası olduğunu, sert güç olmadan diğerinin düzgün çalışamayacağını belirtir.⁸ Gerçekte Fan’ın tespitleri isabetlidir. Ülkelerin başka ülkeleri cezbedecek kültürel politikalar üretebilmesi özellikle ekonomik güçle doğru orantılıdır.

Dünyada 1990’larda konuşulmaya başlanan yumuşak güç politikası kavramı, Türkiye’de Batı’dan on yıl kadar sonra tartışmaya açıldı. Konuyla ilgili çok sayıda yayınlar hazırlandı. Bazı araştırmalarda Osmanlı dönemi kimi uygulamaların bu meyanda değerlendirilebileceği ileri sürülmeye başlandı. Bu bağlamda aşağıda Osmanlı’da yumuşak güç uygulamalarına değinilecek ardından taziye geleneğinin teşekkülü ve serüvenine yer verilecektir.

1. Osmanlı’da Yumuşak Güç Diplomasinin Kökleri

Terminolojinin muhtevası yönünden meseleye bakan bazı araştırmalar, Osmanlı diplomasisinde yumuşak güç uygulamalarının daha beyliğin kuruluşundan itibaren kullanıldığını ileri sürerler.⁹ Kuruluş döneminde Osmanlı şehzadelerinin diğer Anadolu beylerinin veyahut Sırp kralının kızıyla siyasi evliliklerini birer yumuşak güç unsuru olarak görürler. Osmanlı’nın erken dönemde hem Müslüman komşularıyla hem de Hristiyan krallıklarıyla soy bağı kurmak yoluyla yayılma politikasında bu güçten yararlandığını ifade ederler. İstanbul’un fethi sonrasında Fatih’in Rum ve Ermeni patrikleriyle kurduğu iletişim ve onlara verdiği desteği de dönemin dini diplomasinin örnekleri olarak sunarlar.¹⁰

Osmanlı’nın yumuşak güç diplomasisi kullanımı XIX. yüzyılda artarak devam etti. 1848 ihtilalleri ardından Osmanlı’ya sığınan Macar mültecilerine karşı geliştirilen kucaklayıcı politika özellikle İngiliz kamuoyu üzerinde büyük etki bıraktı. Sultan II. Abdülhamid de Panislamizm’i yumuşak güç olarak kullandı. Esasen bu bakış açısı, teorinin mucidinin yumuşak gücün sadece liberal demokrasiler tarafından üretileceği ve doğasının Batı merkezli olduğu fikrine karşı bazı analistlerin geliştirdiği eleştiriye de katkı sağlar. Aynı şekilde Nye’in yumuşak güç diplomasinin düşünsel köklerinin çok eskilere kadar götürülebileceği fikriyle de örtüşür. Yumuşak güç diplomasisi, Nye’in tanımıyla ötekini yanına çekme olarak ele alındığında, Osmanlı kuruluş devrinde sadece evlilik ya da dini diplomasi uygulamaları değil aynı zamanda ve özellikle Bizans

⁸ Fan, “Soft Power: Power of Attraction or Confusion?": 152.

⁹ Genel olarak Osmanlı diplomasisi hakkında bilgi için bkz. Selim Hilmi Özkan, *Osmanlı Devleti ve Diplomasi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2017); Alaaddin Yaşınkaya, “Kuruluştan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Literatürü,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 / 2, (2003): 423-489.

¹⁰ Fulya Özkan, “Ottoman soft power and its place in the international system,” *Trends in Business and Economics XXXVI* / III (2022): 225.

sınırına yakın alanlara yerleşen Barkan'ın ifadesiyle kolonizatör gibi çalışan Türk dervişlerinin¹¹ faaliyetlerini de buna ilave etmek gerekir.

Çağdaş araştırmalarda “diplomatic condolences /diplomatik taziyeye” biçiminde de ele alınan,¹² taziyeye mektuplarının veya heyetlerinin gönderilmesi veyahut taziyeye telgraflarının çekilmesi yoluyla kurulan uluslararası ilişkiler de öyle anlaşılıyor ki yumuşak güç diplomasisinin unsurlarından biri olarak kabul edilebilir. Gerek Osmanlı padişahlarının gerek muhatap hükümdarların acılar karşısında duygu birliğiyle hareket etmek suretiyle keder ve üzüntüyü paylaşmaları ve bu vesileyle ülkeler arası dostluğu pekiştirmeye, sorunlu dönemlerde siyasi havayı yumuşatmaya yönelik çabaları yumuşak güç enstrümanları olarak görülebilir. Öyleyse söz konusu geleneğin dünyada ve Türkiye’de inşa sürecinin bilinmesi gerekir.

2. Dünyada ve Osmanlı’da Taziyeye Diplomasisinin Teşekkülü ve İcrası

Arapçadan Türkçeye geçmiş olan “taziyeye”¹³ kelimesi sözlükte; başsağlığı dileme anlamına gelir. Bundan türetilen taziyet-name ise başsağlığı dileyen yazı ve mektup şeklinde tanımlanır.¹⁴ Aynı kelimeyi Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî adlı sözlüğünde “*bir hısımlı vefat edene teselli verme, başın sağ olsun deme*” biçiminde izah eder. Taziyet kelimesinin bunun Farsça söyleniş biçimi olduğunu dile getirir.¹⁵ Pakalın da taziyetname terimini Kamus-ı Osmanî’ye istinaden “*musibettede olan bir adamı sabr u tahammüle dair sözlerle teselli etmek, Türkçesi başınız sağ olsun demek*” şeklinde yukarıdakilerle benzer biçimde açıklar. Muallim Naci’nin bir dizesini de örnek verir:¹⁶

Görüldüğü üzere taziyeye olgusu, sosyal yaşamın vaz geçilmez öğelerindedir. Toplumsal bir varlık olan insanın başına gelen ölüm vakiasında yakınlarının ya da komşu ve arkadaş çevresinin acıyı hafifletme araçlarıdır. Acıyı paylaşma geleneğinin köklerinin çok eskiye dayandığı, geleneğin zamanla kökleştiği ve bu süreçte farklı toplumlarda ya da aynı toplumun farklı kesimlerinde muhtelif taziyeye ritüellerinin teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle taziyeye konusu, tarih disiplininin ilgi alanına girdiği kadar folklor, sosyoloji ve teoloji sahasının inceleme alanına dâhil edilebilir. Modern dönem öncesi toplumlarda yerleşim birimlerinin coğrafî ve demografik niteliklerine bağlı olarak gelişen yüz yüze ilişkiler, taziyeye kültürünün oluşumunda başat rol oynamıştır. Nitekim biraz da zorunluluktan kurulan bu tür iletişim ağı Durkheim tarafından mekanik ilişkiler olarak tanımlanır. Böyle toplumlarda ölüm, kaçınılmaz bir hakikat olarak görülür ve bireyin hastalık süreci, ölüm döşeği safahatı, ölüm anı ve sonrasında yapılan bütün merasimlerde zorunlu bir paylaşma kültürü egemendir. Ancak şehirleşmenin gelişimi ve modern kent toplumun ortaya çıkışıyla beraber, hastanelerin yaygınlaşması, insanın hekimler tarafından hasta olarak tanımlanması

¹¹ Bkz. Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler,” *Vakıflar Dergisi* 2 (1942): 279-304.

¹² Ben Fenton Smith, “Diplomatic condolences: ideological positioning in the death of Yasser Arafat,” *Discourse & Society* XVIII /VI (2007): 697-718.

¹³ Kelimenin Arapçadan Farsçaya oradan Türkçeye geçişiyle ilgili olarak bkz. John R. Perry, “Turkicisms in Persian as Indices of Social and Cultural History,” *Türk Dilleri Araştırmaları* XXI/II (2011): 175-176.

¹⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2011), 1218.

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 416.

¹⁶ *İlahi değıldir sözüm iftihar*

Teselli-i mader için bir medar

Bu üslup ile maksadım ta'ziyet

O mahzune kalbini takiyet

Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 428.

ve mezarlıkların belediyeler eliyle kurumsal kimliğe bürünerek şehir dışına taşınması, ölüm olgusunu toplumsal olmaktan çıkarıp bireyselleştirmiştir. Modern toplumda hastalıktan mezara giden süreçte önceden sosyal katılımı gerçekleştiren bütün hizmetler, profesyonel mesleklerin icrasıyla kurumsal olarak yapılmaktadır.

Toplumsal ilişkilerin vazgeçilmez ritüellerinden biri olan taziye kültürü, aynı zamanda bireylerin bir yansıması olan devlet katında da büyük öneme sahiptir. Osmanlı sarayında üst düzey devlet adamlarının kaybedilen yakınlar dolayısıyla birbirlerine taziye verdikleri ve acılarını teselli cümleleriyle paylaştıkları bilinmektedir. Örneğin Sultan I. Abdülhamid, ölü doğan kızından ötürü sadrazama bir hatt-ı hümayunla taziyelerini ilettiler.¹⁷ Padişah, en yakın çalışma ekibinin başı olan sadrazamına teselli verirken hadisenin dini boyutuna değindi, *yaşamın ve ölümün Allah'ın takdirinde olduğunu* söyleyerek sabır tavsiyesinde bulundu.

Osmanlı'da olduğu gibi dünyada da taziye diplomasisi geleneğinin kökleri çok eskilere dayanır. Örneğin Papa IV. Eugene, Kıbrıs Kralı Janus 29 Haziran 1432'de vefat ettiğinde, halefi ve oğlu yeni Kral II. John'a bir taziye mektubu gönderdi. Papa, sadece taziyelerini iletmekle kalmadı aynı zamanda bu vesileyle 1425'te adayı işgal eden Memluk Hükümdarı Baybars'tan burayı kurtarmak için yeni kralın tıpkı babası gibi mücadele vermesini talep etti.¹⁸ Papalığın Batı'yı Osmanlı'ya karşı birleştirme çabalarında taziye mektuplarının araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlıların 1526'da Macaristan'a sefer hazırlığı esnasında Papa VII. Clement, Macaristan'ı tehdit eden Türk tehlikesine karşı ülke liderlerine mektuplar yazdı. Papalık donanmasının kaptanı olarak görevlendirilen Paolo Vettori, Floransa'da beklenmedik şekilde öldüğünde, Papa Mart 1526'da Vettori'nin kardeşi Francesco'ya bir taziye mektubu gönderdi.¹⁹ Benzer diplomatik ilişki örneklerine Kore'de de rastlanıyor. 1890'da Joseon Kraliçesi vefat ettiğinde, Qing (Mnaçu) hanedanının imparatoru Guangxu taziye mektubu ile bir heyeti Seul'e gönderdi. Kral Gojong, geleneğin dışına çıkarak gelen heyeti şehrin dışında karşıladı ve taziye mektubunun önünde eğilerek saygı gösterisinde bulundu. Batılı akademisyenler yaşanan taziye diplomasisini, Kral Gojong'un Qing imparatorluğuna istekli olarak boyun eğişi şeklinde değerlendirmektedirler.²⁰

3. Osmanlı'da Klasik Dönemde Taziye Diplomasisinin Uygulanması

Osmanlı bürokrasisinde devlet adamları arasında doğum, sünnet, evlilik gibi sevincin paylaşılması üzerinden tesis edilen ya da pekiştirilen iletişimin bir benzeri taziye üzerinden bu defa acının paylaşılması şeklinde tezahür eder. Aynı ilişki biçimi hükümdarlar arasında uluslararası boyutta da sürdürülür. Böylece taziye, iç bürokraside devlet ricalinin yeniden bir araya gelişine zemin hazırladığı gibi, uluslararası diplomaside de devletlerarası ilişkilerin iyi niyet göstergelerinden biri olarak değer kazanır. Bu yönüyle taziye olgusu, uluslararası yumuşak diplomasiinin vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelir.

Osmanlı padişahlarının ölümü nedeniyle yaşanan taht değişikliği eskiden beri komşu ve dost devletlere bildirilirdi. Başa geçen yeni padişahın, öncekilerin politikalarını sürdüreceği, ülkesine

¹⁷ "Benim vezir-i sadakat-semirim... kâfe mahlûkâtın hayât ve memâti..." BOA (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi), TS. MA. E (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı), 807/24, 10 Recep 1203 /6 Nisan 1789.

¹⁸ Thaddeus Vincent Tuleja, "The Anti-Ottoman Policy of Eugenius IV" (yüksek lisans tezi, Rutgers University 1948), 7.

¹⁹ Gábor Nemes, "Instead of Anti-Ottoman Help And Anti-Imperial League Papal Nuncio Giovanni Francesco Capi's Mission of 1526," *Eastern European History Review* V (2022): 76.

²⁰ Joshua Van Lieu, "The Politics of Condolence: Contested Representations of Tribute in Late Nineteenth Century Chosŏn-Qing Relations," *The Journal of Korean Studies* XIV/I (2009): 83.

herhangi bir saldırı olmadığı sürece eskiden yapılan anlaşmalara sadık kalınacağı muhataplarına duyurulurdu. Onlar da kendilerine gönderilen nemelere karşılık, saygın adamlarıyla padişaha tebrik mektubu gönderirlerdi. Bu, esasen uluslararası ilişkilerin vazgeçilmez teamülü ve hukukun da gereği olarak kabul edilirdi.²¹ Hükümdarlar arası taziye diplomasisi, aslında çift işlevlidir. Bir yandan ölen hükümdar için başsağlığı dilekleri ifade edilirken öte yandan yerine geçen kişinin de cülusu tebrik edilirdi. Klasik devirde bu türden diplomatik ilişki örneklerinden birisi I. Selim dönemine aittir. Babası II. Bayezid'in 1502'de vefatı üzerine tahta çıkan Sultan I. Selim'e Dulkadir Bey'i Alaüddevele taziye dileği ve cülus tebriki gönderdi. Yavuz Sultan Selim vefat edip Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında ise Şirvanşah tarafından taziye ve cülus tebriki gönderildi.²² 1548'de Polonya Kralı I. Sigismund vefat ettiğinde, Osmanlı padişahı Sultan Süleyman, yeni Polonya kralı ve Litvanya dükü oğul Sigismund Augustus'a taziye mektubu gönderdi. Başsağlığı mesajını sadece padişah değil aynı zamanda eşi Hürrem Sultan ve kızı Mihrimah Sultan da ilettiler. Sultan Süleyman vefat eden kral ile adeta iki kardeş gibi olduklarını ifade etti ve yeni krala *ata ile oğul gibi olalım* diye öneride bulundu.²³ Kral Augustus, Osmanlı padişahının taziyelerinden memnuniyetini, teşekkür içerikli bir mektup göndererek gösterdi. Ayrıca hediyeler de takdim etti.²⁴ Polonya ile kurulan taziye diplomasisi Kral Sigismund'un 1572'de vefatı ardından da sürdürüldü. Osmanlı padişahı II. Selim hem başsağlığı mesajı gönderdi hem de ülkenin başına geçecek kişinin seçimiyle ilgili önerilerini sundu. Osmanlı-Polonya dostluğunu sürdüreceği birinin gelmesini istedi ve ihtiyaç halinde askeri destek verebileceklerini ifade etti.²⁵ Böylece daha ilk başlardan itibaren taziye mektupları, ülkeler arası yumuşak diplomasi birer unsuru olarak kullanılmaya başlandı. Mektubun görünürdeki amacı taziye dileği sunmak olmakla beraber esas gönderiliş gayesi ülkeler arasındaki dostluğun devamını sağlamaya çalışmaktı.

Uluslararası diplomaside yeni padişahın cülusunu tebrik ve selefinden ötürü başsağlığı dilenmesine son derece önem verilirdi. Gönderilen mektupların muhtevası, Osmanlı Devleti'nin temas kurduğu diğer devletlerle olan ilişkisinin boyutuyla doğrudan ilgiliydi.²⁶ III. Murat 27 Aralık 1574'te tahta çıktığında, cülus haberi göndermediği halde İran Şahı Tahmasp, Osmanlı ile iyi ilişkiler kurmak istedi. Bunun için 5 Mayıs 1576'da bir elçilik heyeti göndererek, yeni padişahı tebrik etti ve selefinin vefatı nedeniyle taziyelerini ilettiler. İran elçisi Tokmak Han, gecikmeyi hava şartları ve yolun uzaklığına bağladı.²⁷ Nitekim Sultan III. Murat 1595'te vefat ettiğinde yerine geçen III. Mehmed (1595-1603), İran'a bir mektup göndererek babasının vefatını ve kendisinin yeni padişah olduğunu bildirdi. Ancak aradan uzun bir süre geçmesine rağmen İran'dan herhangi bir cevap gelmedi. Bu durum İstanbul'da endişeye sebep oldu ve diplomasideki mütakabiliyet esasının gereğinin yapılması beklendi. Bu nedenle Nisan 1596'da Sadrazam Sinan Paşa, İran Şahı Abbas'a bir mektup yazdı. Yeni padişahı tebrik ve önceki padişahın ölümü nedeniyle taziyelerini sunmak

²¹ Ali Akyıldız, *Kral Öldü Yaşasın Kral Osmanlı'da Cülus, Veraset ve Meşruiyet* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 224.

²² Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı Devleti'nde XVI. YY. Cülus ve Cenaze Törenleri" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi 1995), 81.

²³ Krzysztof Wawrzyniak, "Ottoman-Polish Diplomatic Relations In The Sixteenth Century" (yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003), 36.

²⁴ Mektuplar için bkz. Nejat R. Uçtım, "Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar," *Belleten* XLIV /176 (1980): 711-715.

²⁵ Wawrzyniak, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations In The Sixteenth Century*, 50.

²⁶ Akyıldız, *Osmanlı'da Cülus, Veraset ve Meşruiyet*, 226.

²⁷ Ertuğ, *Osmanlı Devleti'nde XVI. YY. Cülus ve Cenaze Törenleri*, 80.

üzere bir elçi göndermesini istedi. Bunun üzerine Şah Abbas, Erdebil Valisi Zülfükar Han'ı 1596 Mayıs sonunda elçi göndererek krizi çözdü.²⁸

1725'te Rus Çarı I. Petro vefat etti ve yerine Çariçe Katerina geçti. Taht değişikliği nedeniyle Katerina, mevkidaşı Osmanlı padişahı III. Ahmed'e elçi General Mayor Aleksandr Romanof ve kapı kethüdası Yovan Silof aracılığıyla bir mektup gönderdi. Mektupta Petro'nun vefat ettiği ve Katerina'nın Rus Çarı olduğu bildirildi. Diplomatik teamül gereği III. Ahmed de bu mektuba cevap verdi. Burada ilk defa sabık Rus Çarı Petro'nun vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirerek, başsağlığı diledi. Yeni Rus Çarını da üstlendiği görevden ötürü tebrik etti.²⁹ III. Ahmed mektubuna, “*Moskov vilayetlerinin Çariçesi ve ona tabi nice yerlerin hâkimi ferman-ı ferması dostumuz Katerina*” cümleleriyle başladı ve birçok övgü dolu sözler sarf etti. İleriki cümlelerde ise önceki dönemdeki dostane ilişkilere değindi ve bunu “*mabeynde olan dostluk ve sulh-ı müebbed ve hemcivarlık*” kelimeleriyle dile getirdi. Böylece iki ülke arasındaki ebedi dostluğa ve sınır komşuluğuna vurgu yaptı. Petro'nun ölümü nedeniyle eşi Katerina'yı teselli etmek için Petro'nun *Allah'ın takdir ettiği ecel nedeniyle dünyadan ayrıldığını bunun Allah'ın bir takdiri olduğunu* söyleyerek,³⁰ hadiseyi kendi inancı doğrultusunda yorumladı. Sonrasında Katerina'yı tebrik etti ve Petro döneminde yapılan antlaşmaların ve iyi ilişkilerin bu dönemde de sürdürülmesi arzusunu dile getirdi. Böylece Petro'nun ölümü ve Katerina'nın cülusu nedeniyle gerçekleşen mektup diplomasisi iki ülke arasında oluşan dostluğun sürdürülme arzusunun beyanı için bir araç kılındı. 1728'de Fas hâkimi Şerif İsmail'in ölümü nedeniyle yine III. Ahmed ile yeni Fas hâkimi Şerif Abdülmelik arasında mektup diplomasisi gerçekleşti. Padişah, yeni Fas hâkimine babasının ilahi takdir nedeniyle vefat ettiğini bildirerek üzüntüsünü paylaştı ve kendisinin yeni hâkim oluşunu tebrik etti.³¹

Sultan III. Mustafa (1757-1774) İsveç Kralı Adolf Frederic'in (1751-1771) vefatı ardından kral olan oğlu III. Gustav (1771-1792) ile mektup teatisinde bulundu. Osmanlı padişahı, kralın vefatını İslami literatürde karşılığı olan *dâr-ı fenâ (dünya)* ve *dâr-ı bekâ (öteki dünya)* anlayışıyla izaha çalıştı. Kralın bu dünyadan ayrılışını fani-geçici dünyadan esas âleme geçiş (*terk-i dâr-ı fenâ*) olarak açıkladı. Üzüntü ve teselli cümleleri ardından asıl konuya temas etti ve iki ülke arasındaki antlaşmaların aynen sürdürülmesi isteğinden duyulan memnuniyet bildirildi.³² Sultan III. Mustafa vefat ettiğinde komşu devlet İran'dan taziye mektubu geldi. Şah'ın vekili Zend Kerim Han tarafından gönderilen mektupta hem başsağlığı dilekleri sunuldu hem de sınırda yaşanan bazı hadiseler ve çözüm önerilerine değinildi.³³

Sultan III. Selim (1789-1807) Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarının (1787-1792) hengâmında 1792'de hayatını kaybeden Macar Kralı II. Leopold'un yerine tahta geçen yeni kral II. Franz ile mektuplaştı. Babasının vefatı nedeniyle taziye dileklerini, tahta çıkışı nedeniyle de

²⁸ Sinem Arcak, “Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange, 1501-1618,” (doktora tezi, Minnesota University, 2012), 209.

²⁹ BOA, A. DVNS.NMH. d (Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Nâme-i Hümâyûn Defterleri), 7/67, s.105-106, 10 Şevval 1137/22 Haziran 1725.

³⁰ “Ez-cümle zevciniz Petro-ı evvel bi-irâdetu'llahi'l-melikü'l-ecel dünyadan intikâl etmekle...” BOA, A. DVNS.NMH. d, 7/67, s.105-106, 10 Şevval 1137/22 Haziran 1725.

³¹ “vâlid-i mâceddiniz Mevla İsmail icâbet-i hitâb-ı ırci'i ile dâr-ı bekâyâ rihlet etmekle...” BOA, A. DVNS.NMH. d, 7/115, s.175, 10 Rebiyülevvel 1141/14 Ekim 1728.

³² “Devlet-i aliyye-i ebediyyü'd-devâm ile mün'akid olan rabıtâ-ı ri'âyetine ...” BOA, A. DVNS.NMH.d, 17/133, s.93, 29 Zilhicce 1185/3 Nisan 1772.

³³ BOA, A. DVNS.NMH. d, 9/77, s.80, 10 Şaban 1189/6 Ekim 1775.

kendisine tebriklerini bildirdi. III. Selim, yeni kral II. Franz'a babasının güzel ahlakından söz etti. Böylesi *ahlak-ı memduha* sahibi³⁴ birinin yokluğundan ötürü üzülmemenin mümkün olamayacağını söyleyerek onu teselliye çalıştı. Devamında halefi olarak yeni kralın bu boşluğu dolduracağına olan inancına atıf yaparak esas diplomatik gayesini açık etti. Osmanlı padişahı, bu taziye ve tebrik mektubunu yine devletlerarası ilişkilerin iyi niyet araçlarından biri olarak kullanmış oldu. Sultan III. Selim, yeni kralın iki devlet arasında daha önce imzalanmış barışın devamından yana politika izleyeceğine dair halis niyetler taşıdığına kendi tarafından bilindiğini dile getirerek dostluğun devamı mesajını verdi. Böylece taziye aracılığıyla yeni kralla kurulan ilk temasta ülkeler arası ilişkilerin önceki barış antlaşmaları çerçevesinde sürmesinin gerekliliğine olan inanç paylaşılmış oldu.

Kısa süre tahtta kalan Sultan IV. Mustafa'nın saltanatı zamanında meşhur Fransız Elçisi Sebastiani'nin eşi vefat etmişti. Haberi duyan ve üzüntüsünü *acıdım* kelimesiyle ifade eden padişah, derhal Sadaret Kaymakamına emir verdi ve reis efendinin tercümanını yanına alarak elçiye gitmesini ve padişah adına taziye vermesini istedi.³⁵ Osmanlı modernleşmesinin mimarlarından Sultan II. Mahmud da taziye mektubu geleneğini sürdürdü. İsveç Kralı XIII. Karl'ın 5 Şubat 1818'de ölümü nedeniyle padişah ile yeni kral XIV. Karl arasında taziye ve cülus tebriki yazışmaları yapıldı. Yeni İsveç kralı, sefelinin ölüm ve kendisinin cülus haberini elçisi aracılığıyla Osmanlı padişahına bildirmiş ve iki ülke arasında var olan iyi ilişkilerin sürdürülmesi niyetini iletti. XIV. Karl, sefelinin vefatı nedeniyle yaşadıkları üzüntünün Osmanlı padişahınca da paylaşıldığını umduğunu ifade etti.³⁶ Yeni İsveç Kralı Jean Bernadotte'nin daha önce Napolyon ile çalışması ve onun generallerinden biri olması, Osmanlı padişahını tedbirli harekete sevk etmişti. Padişah, ilgili devlet adamlarını İstanbul'daki büyük devletlerin elçilikleriyle temasla görevlendirdi ve söz konusu şahsın bu devletler tarafından krallığının kabul edilip edilmediği hususunun araştırılmasını istedi. Neticede diğer devletler tarafından krallığının kabul edildiği anlaşılınca kendisiyle diplomatik teması sürdürdü.³⁷ Bunun üzerine Sultan II. Mahmud da taziye ve tebrik dileklerini ihtiva eden bir mektup gönderdi. Padişah, vefat eden kral için *hürmetlü dostumuz Karlos* ifadelerini kullandı, ölümünü *ilahi takdir ve vadesinin yetmesi* şeklinde okudu. Ardından iki devlet arasında öteden beri süregelen dostane ilişkilere vurgu yaptı³⁸ ve devamlılık beklentisini beyan etti. Böylece Sultan II. Mahmud da selefleri gibi taziye üzerinden İsveç ile yumuşak diplomasi geleneğini devam ettirmiş oldu. Yine aynı padişah, İngiltere kralı IV. George'nin gelini ve York Eyaleti dukasının eşi hastalıktan ötürü vefat edince³⁹ İstanbul'daki İngiliz Elçiliği aracılığıyla bir taziye mektubu gönderdi.⁴⁰

³⁴ "Pederiniz müşârûnileyh misillü ahlak-ı memdûha-ı munsifâne ile mevsûf muhibb-i sâf-ı mu'berin fikdânından müteallim olmamak egerçe ba'id-i ale'l-ihimâldir..." BOA, A. DVNS.NMH. d, 9/293, s.295-296, 5 Şevval 1206/27 Mayıs 1792.

³⁵ "Françe elçisi Sebastiyân ceneralin mâdâmesi müteveffiyeye olduğunu işidüb acıdım tercümânını çağırıp re'is efendi tarafımdan ta'ziye eylesün..." BOA, HAT (Hatt-ı Hümayûn), 174/7552, 29 Zilhicce 1222/27 Şubat 1808.

³⁶ "irâd ettiği keder ile mükedder oldukları melhûzumuz..." BOA, A. DVNS.NMH.d, 10/315, s.251, 20 Cemaziyelahir 1234/16 Nisan 1819.

³⁷ "Düvel-i müşârûnileyhânın cümleten kabul-kerdeleri olmuş idüğü süferâ-yı merkûme tarafından hidmet-i riyâsete resmen ihbâr kılınmış..." BOA, A. DVNS.NMH.d, 10/315, s.253, 20 Cemaziyelahir 1234/16 Nisan 1819.

³⁸ "Devlet-i ebed-i makrûnumuz ile İsveç devleti beyninde öteden berü pâyidâr olan safvet u müsâfâta tarafımızdan ri'âyete mademki taksir olunmaya..." BOA, A. DVNS.NMH.d, 10/315, s.252, 20 Cemaziyelahir 1234/16 Nisan 1819.

³⁹ "Bu esnâda mübtelâ olduğı 'illet-i müzemmine sebebiyle hâlike olmuş..." BOA, HAT, 1178/46526, 29 Zilhicce 1238/6 Eylül 1823.

⁴⁰ "Taraf-ı eşref-i mülûkânelerinden İngiltere kralına min-gayr-i resm cevâb-ı ta'ziyeti hâvî yazılacak nâme-i mahsûs-ı hümayûnları" BOA, HAT, 1176/46469, 29 Zilhicce 1238/6 Eylül 1823.

Böylece klasik dönemden itibaren başlayan gelenek iyice yerleşti ve kültürel miras Tanzimat Dönemine intikal etti. Yeni dönemde ise iletişimin formları modernize edildi.

4. Tanzimat Sonrası Taziye Mektuplarının Yeni Formu

Taziye üzerinden kurulan yumuşak diplomaside klasik devirde gönderilen mektuplarda doğrudan taziye sözcüklerinin kullanımına rastlanılmadı. Onun yerine hüznün, keder ve elem gibi aslında birbiriyle aynı anlama gelen kelimelerden kurulan cümlelerle acılar paylaşıldı. Tanzimat sonrasında ise mektup muhtevasında bazı değişiklikler yapıldı ve özellikle II. Abdülhamid döneminde oluşturulan yeni form çok küçük değişikliklerle devletin yıkılışına kadar sürdürüldü.

Osmanlı Arşivinde *nâme-i hümayun müsevvedâtı vefâyâta dâir* isimli defterde⁴¹ toplanan onlarca taziye mektubunun yeni formunda dikkat çeken bazı hususlar vardır. Evvela mektubun başlık kısmında, mektubun kime gönderildiği bilgisi “*İtalya Kralı Hazretlerine Cevabnâme-i Hümayûn*” şeklinde yer aldı. Toplamda altı ila sekiz satır aralığında dizayn edilen mektubun giriş kısmında vefat eden kişiyi tanıtıcı bir cümle ve onun hükümdarla akrabalık bağı, *mahdûm-ı muhteremleri fehâmetlü* şeklinde ifade edildi. Devamında padişahın söz konusu ölüm haberini, ilgili hükümdarın kendisine gönderdiği mektuptan öğrendiği hususu önceden olduğu gibi tekrar edildi. Bu dönem mektuplarının neredeyse tamamında anılan ölüm haberi, *vak’a-yı müellime* olarak tanımlandı. Yaşanan hadisenin ilgili hükümdar ve ailesinde oluşturduğu hüznünden söz edildi ve bu cümleden sonra padişah, kendisinin de bu acıdan hissedar olduğunu beyan etti. Ardından aynı acının bir daha yaşanmaması temennisi *hanedân-ı hükümdârîlerinin dâ’imâ mahfûz-ı Avn-ı Bârî* cümleleriyle dile getirildi. Son satırında ise mektubun yazılış amacına vurgu yapıldı.⁴² Sultan II. Mahmud devrinde bir yenilik olarak ilk defa “taziyet” kelimesi ilave edilmişti.⁴³ Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemi mektuplarında ise bu husus; “*te’yîd-i revâbit-ı muhabbet ve te’kîd-i mebân-i meveddet*” cümleleriyle ifade edilir oldu.⁴⁴ Aynı usul II. Abdülhamid döneminde de sürdürüldü. Bunun için mektuplarda *hassaten ifâ-yı ta’ziyyet ve te’yîd-i revâbit-ı müverres siyâkında iş bu nâme-i muhibbî terkîm kılınıdı* ifadeleri yer aldı.⁴⁵ Böylece mektubun başsağlığı ve taziye dileklerinin ifade aracı olmasının yanı sıra ülkeler arası dostluk bağlarının teyit edici fonksiyonuna tekrar dikkat çekilmiş oldu.

Tanzimat Devri’nin ilk padişahı Sultan Abdülmecid, 1851’de Prusya Kralı IV. Frederick William’a gönderdiği bir mektupla vefat eden amcası Kral Büyük Frederick II’den ötürü başsağlığı diledi. Osmanlı padişahı, mezkûr kralın ölüm haberini *haber-i melalet*⁴⁶ yani hüznün ve keder verici haber olarak niteleyerek acısını paylaştı. Ölümü, ömrün tükenişi olarak tanımlayan Osmanlı padişahı, bunu *tekmil-i enfâs-ı hayat* şeklinde İslami anlayışla dile getirdi. Ölümün zahir ettiği

⁴¹ “Ecnebi kralların akrabalarının vefatları dolayısıyla başsağlığı dilekleri” başlığıyla kayıtlı defterde muhtelif hükümdarlara gönderilen yaklaşık 100 name-i hümayun bulunmaktadır. Detaylar için bkz. BOA, A.d (Sadaret Defterleri), 3019, 19 Rebiyülevvel 1293/14 Nisan 1876.

⁴² BOA, A. d, 3019, s.3, 28 Safer 1300/8 Ocak 1883.

⁴³ “taraf-ı eşref-i mülükânelerinden İngiltere kralına min-gayr-ı resm cevâb-ı ta’ziyyeti havî yazılacak...” BOA, HAT, 1176/46469, 29 Zilhicce 1238/6 Eylül 1823.

⁴⁴ “te’yîd-i revâbit-ı muhabbet ve te’kîd-i mebân-i meveddet siyâkında iş bu nâme-i muhibbî...” BOA, HR. SFR. 3 (Hariciye Nezareti Londra Sefareti), 103/27, 5 Temmuz 1865.

⁴⁵ BOA, A.d. 3019, s.3, 28 Safer 1300/8 Ocak 1883.

⁴⁶ “bu keyfiyet-i müessirenin vukû’uyla taraf-ı fehîmânelerine ve hanedân-ı asâlet-nişân-ı hükümrânîlerine hâsıl olan hüznün ve teessüfden hasbe’l-muvâlât müteessir olarak hanedân-ı asilânelerinin min-ba’d bu misillü âsâr-ı mükedderden masun olması temennisinde bulunduğumun...” BOA, A. AMD (Sadaret Amedî Kalemi Defterleri), 34/9, 10 Safer 1268/5 Aralık 1851.

elemli hali ise yine benzer biçimde *keyfiyet-i müessire* olarak niteledi. Kralın acısını bu şekilde paylaşan Sultan Abdülmecid,⁴⁷ iki hükümdar ve iki devlet arasında var olan muhabbet bağlarının kuvvetlenmesi temennisinde bulundu ve taziye mektubunu iki ülke dostane ilişkilerinin kuvvetlenmesine aracı kıldı. Aynı padişah, Kırım Savaşı hengâmında İsveç-Norveç prensi vefat ettiğinde bile taziye mektubu göndermeyi ihmal etmedi ve yumuşak güç diplomasisini sürdürdü. Prens Karl'ın ölümü nedeniyle Kral I. Oscar'a (1844-1859) gönderdiği mektupta, prensin ölümünü *keyfiyet-i müellime* yani üzüntü verici durum olarak nitelendirdi. Yaşanan elim vakadan ötürü aynı hüznün ve üzüntüyü duyduğunu dile getiren ve bunu *müteessir ve gamnâk* kelimeleriyle ifade eden Sultan Abdülmecid, İsveç hanedanının bu tür kederli hadiselerden muhafazası temennisinde bulundu.⁴⁸

Sultan Abdülmecid, XIX. yüzyılın ikinci yarısına damga vuran hükümdarlardan biri olan ve çok uzun süre tahtta kalan Avusturya İmparatoru Franz Joseph (1848-1916) ile de taziye mektupları üzerinden yumuşak güç diplomasisi tesis etti. Mesela 1856'da imparatorun amcasının eşi Prenses Fransiska'nın vefatı nedeniyle taziye mektubu gönderdi. Hüznün ve kederi paylaştığını, durumdan *kemâliyle müteessir ve gamnâk* olduğunu söyledi.⁴⁹ 1858'de imparatorun kardeşi Arşidük Şarl Lui'nin vefat eden eşi Margaret için başsağlığı dileklerini ihtiva eden bir taziye mektubu yolladı.⁵⁰ Sultan Abdülmecid, İngiltere kraliçesiyle Gloucester düşesinin vefatı nedeniyle mektuplaştı. Kraliçe Victoria, Düşes Mary'nin ölüm haberini bir mektupla padişaha bildirince Sultan Abdülmecid de üzüntüsünü ve başsağlığı dileklerini kraliçeye ilettiler. Klasik taziye sözcüklerinin ardından padişah, *hassaten te'yîd-i revâbit-ı hâlise ve te'kid-i mebânî-i meveddet* cümlesiyle⁵¹ iki ülke arasında var olan dostane ilişkilerin bu vesileyle tekrar güçlendirilmesi umudunu dile getirdi.

Taziye üzerinden teşekkür eden uluslararası diplomatik temas Sultan Abdülaziz devrinde de sürdürüldü. Hollanda kralının annesinin vefatı haberini duyan padişah 5 Temmuz 1865'te krala taziye mektubu yolladı. Mektubun hitap kısmı *Haşmetlü Felemenk Kralı Hazretlerine* şeklinde başlatıldı, giriş bölümü ise *valide-i muhteremleri* şeklinde devam ettirildi ve ölüm hadisesi *tekmil-i enfâs-ı hayat* olarak verildi. Mektubun formu önceki padişah döneminde yazılanlarla birebir aynıydı.⁵² Yine üzüntüyü paylaşma ifadesine yer verildi ve taziye mektubu iki ülkenin dostane ilişkilerinin teyit edici bir ögesi olarak değerlendirildi.

Sultan II. Abdülhamid 8 Ocak 1883 tarihinde İtalya Kralı I. Umberto'ya oğlunun eşinin vefatı nedeniyle gönderdiği mektupta *taziyet* kelimesini kullandı. Vefat hadisesini elim bir olay (*vaka-yı müellime*) olarak niteledi, hanedana bıraktığı hüznün ve kederden hissedar olduğunu beyan etti. Devamında bilhassa taziye dileklerini ifa etmek ve iki ülke arasındaki bağları tekrar kuvvetlendirmek amacıyla bu mektubu gönderdiğini açıkça yazdı. Bunun için de *îfâ-yı levâzım-ı*

⁴⁷ "hassaten te'yîd-i râbita-ı muhabbet ve te'kid-i mebânî-i meveddet siyâkında..." BOA, A. AMD, 34/9, 10 Safer 1268/5 Aralık 1851.

⁴⁸ "hâsıl olan hüzn u esefden... müteessir ve gamnâk olarak hânedân-ı fehîmânelerinin min-ba'd bu misillü asâr-ı mükeddereden masûn olması temennisinde bulunduğumun..." BOA, A. AMD, 51/42, 10 Şevval 1270/6 Temmuz 1854.

⁴⁹ "hâsıl olan hüzn u esefden hasbe'l-muvâlât kemâliyle müteessir ve gam-nâk olarak ..." BOA, A. AMD, 66/71, 14 Recep 1272/21 Mart 1856.

⁵⁰ "Arşidük Şarl Lui cenâblarının zevcesi Arşidones Margiret cenâblarının tekmil-i enfâs-ı hayât etmiş olduğu..." BOA, A. AMD, 90/36, 22 Rebiyülahir 1275/29 Kasım 1858.

⁵¹ BOA, HR. SFR.3, 34/12, v. (varak) 2, 17 Ağustos 1857.

⁵² "te'yîd-i revâbit-ı muhabbet ve te'kid-i mebânî-i meveddet siyâkında iş bu nâme-i muhibbi..." BOA, HR. SFR.3, 103/27, 5 Temmuz 1865.

*ta'zîyet ve te'yîd-i revâbit-ı müverres*⁵³ kelimelerini kullandı. Sultan II. Abdülhamid devrinde şekillendirilen taziye mektup formu sonraki iki padişah devrinde de aynen kullanıldı. Mektuplar neredeyse birbirinin aynısıdır. Aralarındaki tek fark, giriş kısmındaki vefat öznesi ve muhatap hükümdarlardır.

Mesela Sultan V. Mehmed Reşad'ın ecnebi kralların akrabalarının ölümleri nedeniyle gönderdiği 21 Ocak 1914 tarihli mektuplarında da aynı şekilde doğrudan *taziyet* kelimesi kullanıldı. İspanya kralı XIII. Alfonso'nun kız kardeşi Prenses Infanta Maria Teresa'nın vefatını gönderilen mektupla öğrenen padişah, kralı teselli etmek için başsağlığı mektubu yolladı. Padişah mektubunda iki ülke dostluğuna değindi, ölümü *vaka-yı elime* olarak niteledi ve prensesin kaybindan ötürü İspanya hanedanının duyduğu acıya *hissemend* olduğunu beyan etti.⁵⁴ Devamında bilhassa taziye dileklerini ifa etmek ve iki ülke arasındaki bağları tekrar kuvvetlendirmek amacıyla bu mektubu gönderdiğini bildirdi.

5. Taziye Mektubundan Telgrafla Başsağlığı Dileğine

Klasik dönemden itibaren varlığına rastlanılan taziye mektubu geleneğinde Sultan Abdülaziz döneminden itibaren bir değişim yaşandı. Hükümdarlığının ilk dönemlerinde başsağlığı dileklerini eskiden olduğu gibi mektuplarla ileten padişah, bir süre sonra mektubun yerine bazen de mektubun yanı sıra telgraf göndererek taziye mesajı sunmaya başladı. Bu bağlamda telgrafla başsağlığı çekilen ilk mesaj 1865 tarihlidir. Sultan Abdülaziz, veliaht Grandük Nicolas Alexandrovitz'in vefatı nedeniyle Rus imparatoru II. Aleksandr Nikolayeviç'e taziye telgrafı gönderdi. Bir süre sonra da prens Gortchakoff, padişaha cevabi bir mektup göndererek mesajın imparatora iletilmiş olduğunu bildirdi.⁵⁵ İmparator, padişaha mesajından ötürü teşekkür etti.⁵⁶ Rusya ile diplomatik ilişkileri sıkı düzeyde tutmaya çalışan Sultan Abdülaziz maslahatgüzarı Conemenos Bey'i, veliaht Nicolas'ın cenaze merasimine katılması için görevlendirdi. İmparatorun acısını paylaştığı bilgisini elçi aracılığıyla direkt iletmeye çalıştı.⁵⁷ Sultan Abdülaziz hükümdarlığı süresince müttefik devletlerin liderlerinin yakınlarının vefatları nedeniyle telgraf ya da mektup yoluyla taziye mesajlarını iletme hususuna büyük önem verdi. 1866'da Prens Antoine de Hohenzoller'in ölümü haberini aldığı Prusya kralına taziye mesajı gönderdi.⁵⁸ Avrupa seyahatine çıktığı sene ise Danimarka Kraliçesi Madam Düşes Louis Caroline'nin ölümü nedeniyle krala mesajla başsağlığı diledi. Taziye dileklerinin ardından diğer mektuplarda olduğu gibi yine iki ülke ilişkilerindeki dostane tavrın devamlılığına vurgu yaptı.⁵⁹ Bunu ifade için öncekilerde olduğu gibi *te'yîd-i revâbit ve dost-ı muhabbet* kelimeleri tercih edildi. II. Abdülhamid devrinde ise yeni gelenek artık yerleşmiş oldu. Bundan böyle artık *name-i hümayun* teriminin yerini mesaj kelimesi aldı.

6. Sultan II. Abdülhamid Devrinde Taziye Diplomasisi

1876 yılında Osmanlı tahtına çıkan Sultan II. Abdülhamid döneminde ise taziye mektubu veyahut başsağlığı telgrafı üzerinden geliştirilen diplomatik ilişkiler daha da sistematik hale

⁵³ “bi'l-hassa ifâ-yı lâzime-i ta'zîyet ve te'yîd-i revâbit-ı müverres siyâkında iş bu nâme-i muhibbî terkîm kılındı ...” BOA, A.d. 3019, s.3, 28 Safer 1300/8 Ocak 1883.

⁵⁴ “bi'l-hassa ifâ-yı lâzime-i ta'zîyet ve te'yîd-i revâbit-ı müverres siyâkında ...” BOA, A.d. 3019, s.90, 23 Safer 1332/21 Ocak 1914.

⁵⁵ BOA, HR. SFR.1 (Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti), 11/64, v.1, 12 Mayıs 1865.

⁵⁶ BOA, HR. SFR.1, 11/88, v.1, 24 Mayıs 1865.

⁵⁷ BOA, HR. SFR.1, 12/8, v.1, 8 Mayıs 1865.

⁵⁸ BOA, HR. SYS (Hariciye Nezareti Siyasi), 9/43, v.1, 27 Kasım 1866.

⁵⁹ BOA, HR. SFR.3, 124/28, 3 Muharrem 1284/7 Mayıs 1867.

getirildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi arifesinde taziye üzerinden ilk temas İngiltere ile gerçekleştirildi. Ocak 1877’de damatlarından birisi vefat eden Kraliçe Victoria’ya taziye telgrafi gönderdi. Kraliçe de padişaha acısını paylaşmasından⁶⁰ ve taziye dileklerinden ötürü teşekkür telgrafıyla karşılık verdi.⁶¹ Savaşın bitimi dönemi ve Ayastefanos Antlaşmasının (3 Mart 1878) imzalanmasının arifesinde Papa IX. Pius 7 Şubat 1878’de Roma’da vefat etmişti. Bu haber üzerine padişah II. Abdülhamid, Roma ruhani meclisine bir taziyetname göndererek acı ve üzüntülerini paylaştı. Roma Meclis-i Ruhani, bundan duyulan memnuniyeti ve teşekkür dileklerini padişaha sunmak için Roma kilisesinden Monsignor Gracelli’yi görevlendirdi. Mezkûr şahıs aynı zamanda XIII. Leo’nun yeni papa olarak göreve başladığı bilgisini padişaha verdi.⁶² Böylece padişah, Katolik dünyasının manevi liderinin vefatı üzerinden Roma ile diplomatik bir temas gerçekleştirerek barış antlaşması öncesi iyi niyet ilişkisi kurmaya çalıştı. Ayastefanos Antlaşmasının ağır maddelerini kabul etmek istemeyen II. Abdülhamid bu dönemde İngiltere ile yakın ilişki kurdu ve alınan destekle 13 Temmuz 1878’de Berlin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmadan yaklaşık iki hafta sonra İngiltere kraliçesi Victoria’nın amcasının oğlu olan Hannover Kralı vefat etti. Padişah bunu kendisine iletilen mektupla öğrenince kraliçeye taziye mektubu göndererek diplomatik teması sürdürdü.⁶³ Mesajında İngiliz hanedanının bu gibi hüznü yeni vakalardan (*asar-ı mükeddereden*) korunması temennisinde bulundu. Selefleri döneminde taziye mektuplarında ifade edilemediği üzere II. Abdülhamid de bu mektubun aynı zamanda iki ülke arasındaki bağların kuvvetlenmesine (te’yid-i revâbıt-ı dostî ve meveddet siyâkında) ve ilişkilerin devamına vesile olmasını diledi. Bir süre sonra Lord Beaconsfield, taziye mektubunun alındığına dair bir mektubu padişaha gönderdi.⁶⁴ 1878’de yakalandığı difteri hastalığından kurtulamayarak hayatını kaybeden Prenses Alice Maud Mary’dan ötürü yine padişah, Osmanlı Elçisi Musurus Paşa aracılığıyla başsağlığı mesajı gönderdi.⁶⁵ Musurus Paşa, düzenlenen taziye merasimine katıldı. Kraliçe Victoria, padişahın mesajına teşekkür mahiyetli cevap gönderdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury, Osmanlı’nın Londra Sefaretine bir yazı göndererek teşekkürlerini bildirdi.⁶⁶ Prensesin vefatı nedeniyle padişahın üzüntülerini ifade edişinden kraliçenin memnuniyet duyduğunu bildirdi.⁶⁷ Daha sonra Kraliçe Victoria da padişahın halisane duygularla acısını paylaşmasından ötürü ayrıca teşekkürlerini ilettili.⁶⁸ 1888’de Alman İmparatoru olan ve gırtlak kanseri nedeniyle yaklaşık üç ay kadar tahtta kalabilen III. Friedrich, aynı zamanda İngiltere kraliçesinin damadı idi. Vefatı nedeniyle padişah II. Abdülhamid hem yeni Alman imparatoruna hem de İngiltere kraliçesine aynı içerikli telgraf gönderdi.⁶⁹ 1895’te kraliçenin diğer damadı Prens Henry vefat ettiğinde de benzer metinli taziyeler sunuldu ve kraliçe de teşekkür cevabı gönderdi.⁷⁰

⁶⁰ “Sevgili damadımın be-gâyet elim olan ziyâ’ından dolayı taraf-ı eşref... kelimât-ı muhabbet ayâtdan ziyâdesiyle memnûn ve müteşekkîr oldum” BOA, *Y.PRK.NMH (Yıldız Perakende Evrakı Name-i Hümayunlar)*, 1/9, 29 Zilhicce 1293/15 Ocak 1877.

⁶¹ BOA, *Y.PRK. NMH*, 1/6, 29 Zilhicce 1293/15 Ocak 1877.

⁶² “iş bu Mart’ın on altıncı pençşenbe günü saat yedide min-gayr-ı resm mâbeyn-i hümâyûn-ı cânib-i âlisine azimeti...” BOA, *İ.HR*, 276/16813, v.2, 16 Rebiyülevvel 1295/20 Mart 1878.

⁶³ “ammizâde-i muhteremleri... keyfiyet-i irtihâline dâ’ir...” BOA, *HR. SFR.3*, 258/99, v.3, 31 Temmuz 1878.

⁶⁴ BOA, *HR. SFR.3*, 258/100, 16 Ağustos 1878.

⁶⁵ BOA, *HR. SFR.3*, 264/2, 9 Ocak 1879.

⁶⁶ “Musurus Paşa hazretleri vâsitasıyla ifâ buyrulan merâsim-i mahsûsa-ı ta’ziyede kraliçe hazretleri tarafından verilen cevâbın tebliğini...” BOA, *HR. TO (Hariciye Nezareti Tercüme Odası)*, 59/55, v.1, 9 Ocak 1879.

⁶⁷ BOA, *HR. TO*, 59/55, v.2, 9 Ocak 1879.

⁶⁸ BOA, *HR. TO*, 254/55, v.1, v.2, 15 Aralık 1878.

⁶⁹ BOA, *Y.PRK. NMH*, 4/7, v.2, 5 Recep 1305/18 Mart 1888.

⁷⁰ “damad-ı vâlâ-yı haşmetâneleri Prens Hanry...” BOA, *Y. PRK. NMH*, 6/74, v.1, 12 Kânunusani 1311/24 Ocak 1896.

Sultan II. Abdülhamid'in taziye diplomasisi kurduğu ülkelerden biri de Almanya idi. 1885'te Alman Prensi Frederick Karl de Prusse vefat ettiğinde padişah derhal taziyetname gönderdi. Amcazadesi diğer prens Frederic Guillaume de padişahın samimi mesajından duyduğu memnuniyeti havi bir cevap gönderdi.⁷¹ Alman İmparatoru I. Wilhelm'in 9 Mart 1888'de vefatı nedeniyle oğlu III. Friedrich, Sultan II. Abdülhamid'e 15 Mart 1888'de bir mektup göndererek, pederinin ölümünü ve kendisinin tahta çıkışını bildirdi.⁷² Bunun üzerine padişah taziye dileklerini 18 Mart 1888'de telgrafla ilettili.⁷³ III. Friedrich yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp yaklaşık üç ay sonra vefat edince Almanya'da II. Wilhelm (Friedrich Wilhelm Viktor Albert von Preußen) (1888-1918) dönemi başladı. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarı boyunca iki hükümdar arasında taziye diplomasisi sürdürüldü. 7 Aralık 1890'da imparatorun büyük annesi imparatoriçe Augusta'nın vefat haberi imparator tarafından bildirilince padişah derhal Berlin Sefiri Tevfik Paşa'yı taziye için görevlendirdi. Tevfik Paşa, talimat doğrultusunda cenaze törenine katıldı ve padişah adına taziye dileklerini sundu.⁷⁴ 1900 senesinde Oldenburg Grandükü vefat ettiğinde padişah yine taziye telgrafi göndererek imparatorun acısını paylaştı. İmparator II. Wilhelm de hüznünü samimi dileklerle paylaştığından ötürü Sultan Abdülhamid'e teşekkür etti.⁷⁵

Taziye diplomasisi kurulan bir diğer Avrupa devleti Fransa'dır. Cumhurbaşkanı Marie François Sadi Carnot'un babası 1888'de vefat ettiğinde, Sultan II. Abdülhamid hemen taziye telgrafi göndererek acısını paylaştığını ifade etti. Son derece sade ve iki satırdan ibaret telgraf metninde padişah, cumhurbaşkanının üzüntüsünü paylaştı ancak diğer taziye metinlerinde olduğu gibi burada ülkeler arası ilişkilere dair herhangi bir cümleye yer verilmedi.⁷⁶ Sultan II. Abdülhamid, aynı politikayı Avusturya ile de sürdürdü. İmparator Franz Joseph'in vefatı prensi Arşidük Rudolf Ocak 1889'da vefat etti. Prensın ölüm haberi bir mektupla padişaha bildirildi. Bunun üzerine II. Abdülhamid, başsağlığı dileklerini ihtiva eden bir cevap yazdı ve Avusturya Elçiliği aracılığıyla mektubu imparatora ulaştırdı.⁷⁷ Taziye diplomasisi, Franz Joseph'in 1898'de eşi Kraliçe Elisabeth'i kaybettiğinde de sürdürüldü.⁷⁸

İsveç ve Norveç Kralı Oscar'ın vefat eden kız kardeşi nedeniyle padişah II. Abdülhamid taziye telgrafi gönderdi, kral da duyduğu memnuniyeti yine bir telgrafla padişaha ilettili.⁷⁹ Monako prensinin babasının ölümü dolayısıyla başsağlığı dileyen padişah II. Abdülhamid'e bir süre sonra Monako prensi Osmanlı'nın Paris elçiliği aracılığıyla teşekkür telgrafi gönderdi.⁸⁰ Sultan II.

⁷¹ "hâsıl olan keder-i aziminde taraf-ı eşref-ı mülükânelerinden dahi lütfen iştirâk buyurulmasından nâşî an-samîmü'l-kalb minnetdârım..." BOA, Y. PRK. NMH, 3/17, v.2, 18 Haziran 1885.

⁷² "hazret-i pâdişâhîye fi 15 Mart sene [12]88 târihiyle haşmetlü Almanya imparatoru hazretleri tarafından irsâl olunan nâmenin tercümesi suretidir". Bkz. BOA, Y. PRK. NMH, 4/7, v.2, 5 Recep 1305/18 Mart 1888.

⁷³ "sevgili peder-i âli-i haşmetânelerini vefâtı vak'a-ı müellimesinin ihbârına dâ'ir telgrâfnâme-i haşmetâneleri senâverlerini keder-i azime ilkâ eylemiştir. Hissiyât-ı samîmiye-i teselliyetkârâneme i'timâd buyurulmasını ricâ ve zât-ı âli-i haşmetânelerini mazhar-ı sabr-ı cemîl olmaları hakkındaki temenniyâtı ref'-i bârgâh-ı kibriyâ eylerim" BOA, Y. PRK. NMH, 4/7, v.1, 5 Recep 1305/18 Mart 1888.

⁷⁴ BOA, Y. PRK. NMH, 4/56, 16 Cemaziyelevvel 1307/8 Ocak 1890.

⁷⁵ "hisseylediğim teessürâta sûret-i samîmiyede iştirâk buyurulmuş olmasından pek ziyâde memnûn oldum..." BOA, Y. PRK. NMH, 8/25, v.3, 21 Safer 1318/20 Haziran 1900.

⁷⁶ "muhterem pederlerinin zât-ı fehîmânelerine bâ'is-i hüzn u keder olan vefâtı haber-i elemîni kemâl-i teessüfle aldım hissiyât-ı samîmiye-i ta'ziyetkârânemin kabûlünü ricâ ederim" BOA, Y. PRK. NMH, 4/8, v.2, 6 Recep 1305/19 Mart 1888.

⁷⁷ BOA, HR. TH (Hariciye Nezaretî Tahrirat), 87/78, 13 Mart 1889.

⁷⁸ BOA, Y. A. HUS (Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı), 389/133, v.2, 28 Cemaziyelevvel 1316/14 Ekim 1898.

⁷⁹ "haşmetlü İsveç ve Norveç kralı Oscar hazretlerinden cevaben vârid olan telgrâfnâmenin tercümesidir". BOA, Y. PRK. NMH, 4/33, v.1, 28 Şaban 1306/25 Nisan 1889.

⁸⁰ BOA, HR. TH, 92/99, 12 Eylül 1889.

Abdülhamid, Grandüşes Paul'un vefatı nedeniyle Rus imparatoru ve Yunan kralına 27 Eylül 1891'de taziye mesajları gönderdi. Vefat haberinden ziyadesiyle kederlendiğini ve hüzünden hissedar olduğunu ifade eden padişah bu şekilde taziye dileklerini sundu.⁸¹ Padişahın mesajına Rus imparatoru III. Aleksandr 30 Eylül 1891'de cevabi telgraf çekti.⁸² Gönderilen mesajı samimi ilişkilerin bir delili olarak gördüğünü ifade edip teşekkür etti.

Böylece Sultan II. Abdülhamid, dost ve müttefik devletler başta olmak üzere çağdaşı bütün hükümdarlarla taziye üzerinden başlatılan yumuşak güç diplomasisini artırarak devam ettirdi. Yine bu dönemde önceki padişahlar zamanında taziye için oluşturulan heyetler daha da etkin hale getirildi.

7. Yumuşak Diplomaside Taziye Heyetlerinin Kullanımı

Osmanlı bürokrasisinde uluslararası taziye geleneğinde önemli bir dönüşüm Sultan Abdülmecid devrinde yapılmıştı. 1861'de İngiltere Kraliçesi Victoria'nın annesinin vefatı, İngiliz sefaretini vasıtasıyla öğrenilmişti. Sultan Abdülmecid, mektup yazarak ya da telgraf çekerek taziyede bulunmak yerine ilk defa taziye için bir görevlendirme yaptı. Emin Bey'e İngiliz Elçiliğine giderek, hükümeti adına taziyelerini sunması için talimat verdi.⁸³ Sultan Abdülaziz devrinde Balkanlarda yaşanan gerginlik ardından vuku bulan Selanik Vakasında Almanya ve Fransa konsolosları öldürülmüş ve ülkeler arası diplomatik kriz çıkmıştı. Padişah, bu krizi derinleşmeden çözebilmek için taziye diplomasisine başvurdu ve bu bağlamda Sadrazamı İstanbul'daki iki ülkenin elçilik binasına göndererek başsağlığı dileklerini ilettiler. Sorumluların cezalandırılacağını bildirerek sükûneti temin etmeye çalıştı.⁸⁴ Nihayetinde hızlıca soruşturma yapıldı ve suçlular cezalandırıldı. Böylece Avrupa'nın güçlü iki ülkesiyle gerilen ilişkilerin yumuşatılmasında taziye heyeti, yumuşak diplomaside bir araç olarak kullanılmış oldu.

Sultan II. Abdülhamid döneminde İspanya kralının eşi 1878'de vefat ettiğinde, bir yaverini İstanbul'daki İspanyol elçiliğine göndererek padişah adına resmi taziyet vermesi için görevlendirdi.⁸⁵ Böylece geleneğe yeni usuller eklenmiş oldu. Mektup ve telgrafın ardından bu defa taziye mesajı doğrudan taziye heyetleriyle gönderilmeye başlandı. Bunun için genelde ülkedeki Osmanlı elçisi görevlendirildi. Tespiti yapılan bu türden uygulamalardan biri 1898 tarihlidir. Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in eşi İmparatoriçe Elisabeth 1898'de vefat ettiğinde Osmanlı'nın Viyana Elçisi, kraliçe için düzenlenecek cenaze alayına katılması için görevlendirildi. Padişah aynı zamanda taziye telgrafı da gönderdi.⁸⁶ İmparatoriçenin vefatı nedeniyle yapılan cenaze törenine Avusturya'nın müttefiki ülkeler ya hükümdar düzeyinde veyahut vekâleten gönderilen taziye heyetlerince temsil edildiler.⁸⁷ Osmanlı Elçisi, imparator tarafından kabul edilmesini ve

⁸¹ "ziyâdesiyle mükedder eyledi elem-i haşmetânelerinden hissedâr olduğuma i'timâd ve en ziyâde samimî ve müteessirâne olan râsime-i ta'ziyemin ..." BOA, Y. PRK. NMH, 5/2, v.1, 22 Safer 1309/27 Eylül 1891.

⁸² "zât-ı şevketsimât-ı hükümdârîlerinin hakk-ı senâverimdeki meveddet-i samimiyelerinin bir delil-i alenîsi olduğundan an-samimü'l-kalb teşekkürâtını beyân eylerim" BOA, Y. PRK. NMH, 5/2, v.2, 30 Eylül 1891.

⁸³ "mâbeyn-i hümayûn-ı taraf-ı âlisinden cânib-i sefârete izzetlü Emin Bey i'zâm buyrulmuş..." BOA, İ.HR (İrade Hariciye), 183/10189, 5 Şevval 1277/16 Nisan 1861.

⁸⁴ Fikretin Yavuz, "Gunboat Diplomacy of the Great Powers on the Ottoman Empire: With Particular Reference to the Salonika Incident (1876) and Armenian Reform Demands (1879-80)," *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi II*, (2020): 580.

⁸⁵ "haşmetlü İspanya kralı hazretlerinin zevcesinin vukû'-ı irtihâli cihetiyle taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhîden sefârethâneye beyân-ı ta'ziyet için yâver-i mahsûs irsâl buyrulduğu..." BOA, İ. HR, 277/16910, 16 Recep 1295/16 Temmuz 1878.

⁸⁶ BOA, Y. A. HUS, 389/133, v.2, 28 Cemaziyelevvel 1316/14 Ekim 1898.

⁸⁷ "Avusturya imparatoriçesinin cenâze alâyında hükümdârân ve hükümât-ı ecnebiye tarafından vekâleten gönderilen hey'et-i meb'ûsa erkânını..." BOA, Y. A. HUS, 389/133, v.1, 3 Teşrinievvel 1314/15 Ekim 1898.

aralarındaki diyalogu padişaha bildirdi. Franz Joseph'in son derece deruni bir teessürle kabul salonuna girdiğini, törene katılan heyetin her birini ayrı ayrı kabul etme düşüncesinde olduğunu ancak vakit darlığından toplu kabul töreni yapıldığından söz etti. İmparator, Papa'nın elçisinden sonra Osmanlı elçisiyle ayakta görüştü. Franz Joseph bu sırada elçiye, Osmanlı padişahının gönderdiği taziye telgrafında kendisi için kullandığı teselli cümlelerinden ziyadesiyle memnuniyet duyduğunu ve teşekkür ettiğini söyledi.⁸⁸ Viyana Elçisi Mahmud Nedim Bey, diğer devlet başkanları, prensler ve özel heyet reisleriyle birlikte İmparatoriçenin cenaze alayına katıldı. Bir gün öncesinden aldığı talimatla imparatoriçenin tabutu üzerine son derece mükellef bir çelenk bıraktı.⁸⁹

İran'da Nasireddin Şah suikast sonucu 1 Mayıs 1896'da öldürüldüğünde yerine Muzaffereddin Şah başa geçti. Suikastçı Mirza Reza Kermani'nin yakın bir tarihte Osmanlı topraklarında bulunmuş olması, buradaki İranlı göçmenlerle yakın bağlarının varlığı, suikastın ardından Osmanlı sınırına doğru giden İranlı bir grup tarafından yakalanması, sanki Osmanlı topraklarına giderken yakalanmış algısı oluşması iki ülke arasında diplomatik bir krize yola açabilirdi.⁹⁰ İstanbul'da ikamet etmekte olan Cemaleddin Efgani ise Nasirüddin Şah suikastının azmettiricisi olarak görülüyor ve Osmanlı'nın bu şahsı İran'a iade etmesi talep ediliyordu.⁹¹ İstanbul'da ise İran'da böylesi elim bir hadise yaşandığından habersiz diplomatik hazırlık yapılmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid, maktul şahın tahttaki ellinci yıl dönümünü kutlamak üzere daha önce Tahran elçiliği yapmış olan Münif Paşa başkanlığında bir heyet oluşturup İran'a göndermişti. Tahran'a varmak üzereyken şahın ölüm haberi heyete ulaştı. Bu gelişme İran şahını tebrik için gidip dönmek üzere görevlendirilen Münif Paşa'nın tekrar Tahran Elçisi olarak atanmasıyla neticelendi. Komşu hükümdarın vefatını öğrendiğinde Sultan II. Abdülhamid, Münif Paşa'ya yeni emirler gönderdi. Paşa'nın yeni görevi, padişahın taziyelerini sunmak ve aynı zamanda yeni İran şahı ile uzlaşma sağlayarak onu padişah II. Abdülhamid ile görüşmesi için İstanbul'a davet etmekte.⁹²

Böylece konjektürel gelişme taziye diplomasisi için yeni bir diplomatik araç geliştirilmesine yol açtı. Daha önce mektup, telgraf ve elçi aracılığıyla verilen taziye geleneğine yenisi eklenmiş oldu. Heyetin misyonu yeni İran şahının cülusunu tebrik ve selefinin vefatı nedeniyle taziyelerini sunmak şeklinde güncellendi. Yirmi kişiden oluşan heyet İstanbul'dan Batum yoluyla Tahran'a yol boyu izlenimlerini, temaslarını, bu tarihlerde Kafkasya'da baş gösteren Ermeni olaylarıyla ilgili bölgedeki gözlemlerini ve cülus tebriki ve taziye dileklerini iletmiş süreçlerini detaylı bir şekilde padişaha rapor etti. Taziye heyeti bir anda tebrik ve taziye dileklerini sunan fonksiyondan ziyade bölgenin nabzını tutan, İran'ın mali, idari ve diğer kurumsal yapıları hakkında bilgi veren, sorunları gözlemleyip çözüm önerileri de aktaran bir işlevsellik kazandı. İran yönetimi Türk heyetini karşılamada oldukça nezaketli davrandı. İkametleri için Bahariye Köşkü hazırlandı, kaldıkları süre boyunca yirmi kişilik sofraya, binek için iki araba tahsis edildi. Görüşmede Türk heyetinden Münif Paşa, padişah adına bir konuşma yaparak taziye dileklerini sundu. Bu konuşmada Sultan II.

⁸⁸ "Zât-ı şevketsimât hazret-i pâdişâhînin ta'zîyeti hâvî irsâl buyurdıkları telgrâfnâmeye münderec elfâz ve ta'birâtın pek ziyâde müteessir oldum..." BOA, Y. A. HUS, 389/133, v.3, 14 Ekim 1898.

⁸⁹ "Aldığım evâmire imtisâlen imparatoriçenin tabutu üzerine gayet mükellef bir çelenk dahi vaz'eylemiştim..." BOA, Y. A. HUS, 389/133, v.3, 14 Ekim 1898.

⁹⁰ Tanya Elal Lawrence, "An Ottoman mission to Tehran: Mehmed Tahir Münif Paşa's second ambassadorship to Tehran and the re-making of Perso-Ottoman relations (1876-1897)," *British Journal of Middle Eastern Studies* 49 (2022): 1-17.

⁹¹ Azmi Özcan, "Muzaffereddin Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV), XXXI (İstanbul 2020), s.419.

⁹² Lawrence, "An Ottoman mission to Tehran": 1-17.

Abdülhamid'in temel arzusunun iki İslam toplumunun birliğinin devamı olduğu mesajı birinci elden iletmiş oldu.⁹³ Neticede taziye diplomasisiyle başlayan yeni dönem ilişkileri, Efgani'nin 1897'de ölümü ardından iadesi meselesinin kapanması, Abdülhamid'in Muzafferüddin Şah'a 1898'de imtiyaz nişanı vermesi ve nihayetinden Şahın 1900'de İstanbul'u ziyaretiyle⁹⁴ gerginlikten dostluğa evirildi. Benzer bir dönüşüm Rusya ile yaşandı.

Rusya'nın Manastır konsolosu Aleksey Lobanov-Rostovsky'nin 1903'te Manastır'da Nüzhetiye Karakolu önünde nöbet tutan bir Osmanlı askeri ile girdiği tartışma esnasında öldürülmesi olayı üzerine Türk-Rus ilişkileri oldukça gerildi.⁹⁵ İlişkileri yumuşatmak isteyen padişah derhal diplomatik adımlara başvurdu. Bu bağlamda Manastır Valisini azletti ve Hüseyin Hilmi Paşa'yı Üsküp'e gönderdi. Sultan II. Abdülhamid bunun yanı sıra Sadrazam Ferid Paşa ve Hariciye Nazırı Ahmet Tevfik Paşa'yı taziye ziyareti için Rusya'nın İstanbul Sefaretine gönderdi.⁹⁶ Elçi Zinovyev, ziyaretin hemen ardından Rusya Hariciye Nazırına telgrafla durumu bildirdi ve Sadrazam ile Hariciye Nazırının gösterdikleri hassasiyete dikkat çekti.⁹⁷ Anılan dönemde Orman ve Maadin Nazırı olarak görev yapan Selim Melhame Paşa, Rus kamuoyundaki baskının azaltılması için konsolosun katli meselesinde padişaha birçok öneri sundu. Padişah adına taziyede bulunmaları için şehzadelerden birinin Rusya Elçiliğine gönderilmesinin isabetli olacağını söyledi.⁹⁸ Ancak Padişahın Rusya ile diplomatik ilişkilerin kopmaması için yoğun çaba sarf etmesi bazı devlet adamları tarafından aşırı bulundu. Örneğin Tophane-i Amire Müşiri Zeki Paşa, konsolosun katli olayından dolayı hükümetin Rusya'ya karşı gösterdiği özür nitelikli davranışın yeterli olduğunu ve daha fazla bir şey yapılmamasını istedi. Rus Elçisi Zinovyev'in bu husustaki ağır davranışlarında ise Selim Melhame ve Necip Melhame paşaların etkisi olduğunu ifade etti.⁹⁹ Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ve Sadrazam Ferid Paşa da esasen bir şehzadenin elçiyi ziyaret etmesi taraftarıydı. Ancak padişah durum değerlendirmesi yaptıktan sonra şehzadelerini taziye için göndermedi onun yerine Rus imparatoruna taziye telgrafı yollamakla yetindi.¹⁰⁰ Konsolosun vefatını üzüntüyle öğrendiğini ve bundan ötürü çok müteessir olduğunu söyleyen padişah, imparatorun buna itimat etmesini istedi. Konunun aydınlatılması için gerekli bütün adımları atacağını bildirdi.¹⁰¹ 1903'te konsolosun ölümüyle başlatılan yumuşak diplomasi 1904'te Rusya Dâhiliye Nazırının vefatı haberi alındığında aynı şekilde sürdürüldü. Sultan II. Abdülhamid, Petersburg Elçisi Hüsnü Paşa'ya talimat verince elçi Rusya Hariciye Nazırının makamına giderek imparatora iletmek üzere padişahın taziye

⁹³ "arzû-yı şehriyâriyelerinin iki devlet-i İslâmîye ittihâdi olduğunu beyân ediyordu..." BOA, Y.PRK. MYD (Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi), 17/73, v.3, 18 Muharrem 1314/29 Haziran 1896.

⁹⁴ Akın Kiren, "Osmanlı-Kaçar Münasebetlerine Nişânlar Üzerinden Bakmak: II. Abdülhamid Dönemine Dair Bir Deneme", OTAM 45 (2019): 149, 164. Özcan, "Muzafferüddin Şah": 419.

⁹⁵ Konsolosun öldürülmesi olayı hakkında detaylı bilgi için bkz. BOA, Y.PRK. UM (Yıldız Perakende Evrakı Umumi), 66/4, BOA, Y.MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı), 249/108, BOA, Y.MTV, 249/150, BOA, HR. SFR.1, 132/13. Olayın tahkikatı için bkz. BOA, Y.A.HUS, 453/153, Konsolosun ölüm raporu için bkz. BOA, TFR. I. AS (Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlığı Evrakı), 6/512, Katillerin cezalarına dair divan-ı harp kararı için bkz. BOA, Y.EE (Yıldız Esas Evrakı), 50/64.

⁹⁶ "iş bu teessüf-i hümayûnlarını beyân için bu akşam sadrâzam ile hâriciye nâzırı paşalar hazerâti sefârethâneye i'zâm buyrulmuştur..." BOA, Y. PRK. A, 13/78, 29 Zilhicce 1321/17 Mart 1904.

⁹⁷ BOA, Y. PRK. PT, 22/115, 14 Cemazıyelevvel 1321/8 Ağustos 1903.

⁹⁸ "şehzâde civânbahtlardan biri sefârete zât-ı akdes-i hazret-i hilâfetpenâhilerinin ta'zîyetini beyân eylemek üzere..." BOA, Y. PRK. OMZ (Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı), 3/35, 15 Cemazıyelevvel 1321/9 Ağustos 1903.

⁹⁹ "evvela Manastır hâdisesinden dolayı Rusya devletine tarziye-i kâfiye verilmiştir..." BOA, Y.PRK. ASK (Askerî Maruzat), 200/62, 23 Cemazıyelevvel 1321/17 Ağustos 1903.

¹⁰⁰ BOA, Y. PRK. A (Sadaret Maruzatı), 13/78, 29 Zilhicce 1321/17 Mart 1904.

¹⁰¹ "zât-ı haşmetsimât imparatorîyelerinin bu vak'a-ı elimeden senâverlerince de husûle gelen ve fevkâ'l-âde olan te'essürâta i'timâd buyuracaklarına kat'iyen eminim..." BOA, Y.PRK.NMH, 9/42,v.1, 15 Cemazıyelevvel 1321/9 Ağustos 1903.

dileklerini sundu.¹⁰² Osmanlı padişahı konsolosun ölümü nedeniyle Rus imparatoru II. Nikolay Aleksandroviç ile aralarının bozulmaması için çok çaba sarf etti. Ancak konsolosun vefatından bir süre sonra önceki padişah ve Abdülhamid'in biraderi V. Murat 29 Ağustos 1904'te öldüğünde arşiv araştırmasında Rus imparatorunun gönderdiği herhangi bir taziye telgrafına rastlanılmadı.

Taziye diplomasisi geleneği, II. Abdülhamid sonrasında da sürdürüldü. 6 Mayıs 1910'da İngiltere Kralı VII. Edward vefat ettiğinde Osmanlı tahtında V. Mehmed Reşad vardı. Padişah, ölüm haberi ardından taziye mesajı gönderdi. Yeni İngiliz Kralı V. George, bundan memnuniyet duydu. İstanbul'daki İngiliz elçisi, padişahla görüşerek hükümeti adına teşekkür etti.¹⁰³ Danimarka Kralı VIII. Frederik 14 Mayıs 1912'de vefat ettiğinde Osmanlı Padişahı V. Mehmed Reşad, kraliçeye taziye telgrafi gönderdi.¹⁰⁴ 5 Eylül 1911'de Rusya Başvekili Pyotr Arkadyeviç Stolipin, suikast sonucu vefat ettiğinde padişah V. Mehmed Reşad telgraf göndererek taziye dileklerini ilettiler.¹⁰⁵ Haberi *vaka-yı elim* olarak tanımlayan padişah, Rus imparatoru II. Nikolay'a, Stolipin gibi sadık bir vekili kaybettiğinden ötürü başsağlığı diledi.¹⁰⁶ Son Osmanlı padişahı VI. Mehmed Vahdeddin San Remo'da 16 Mayıs 1926'da öldüğünde, San Remo Valisi, İtalyan Başbakanı Mussoloni adına taziyelerini sundu.¹⁰⁷

Klasik dönemden itibaren rastlanılan taziye diplomasisi, geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. 1936'da Mısır Kralı I. Fuad öldüğünde yerine geçen oğlu kral Faruk'a İngiltere kralı, Japon hükümdarı, ABD başkanı ve Almanya başbakanı Adolf Hitler gibi çok sayıda devlet yöneticisi taziye telgrafi gönderdi.¹⁰⁸

Verilen pek çok örnek olaydan da açıkça anlaşılacağı üzere, taziye diplomasisi Osmanlı dış politikasında özellikle XIX. yüzyılda etkin biçimde kullanıldı. Söz konusu yumuşak diplomasi unsuruyla, bir yandan var olan iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin pekiştirilmesi sağlanırken, diğer yandan sorunların krize dönüşmeden çözülmesi hedeflenmiş oldu.

Sonuç

Geçmişten günümüze uluslararası ilişkilerde en önemli enstrüman diplomasi dir. Küreselleşen günümüz dünyasında diplomasi nin gücü inkâr edilemez bir gerçektir. Para ve askeri kaynakla beslenen sert güç diplomasisi daha çok klasik evrede kendini göstermiştir. Modern dönemde ise yumuşak güç diplomasisinin etkin olduğu gözlenmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından derin tarihi köklere sahip olduğu anlaşılan taziye diplomasisi de yumuşak güç diplomasisinin unsurlarından biri olarak kabul görmektedir. Osmanlı taziye diplomasisini, biri saray ve üst düzey devlet adamları çevresinde gelişen ve iç politika işlevi icra eden; diğeri devletlerarası ilişkilerin

¹⁰² BOA, Y. PRK. EŞA (Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik), 46/30, 11 Ağustos 1904.

¹⁰³ BOA, MB. İ (Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri), 142/60, 2 Cemaziyelevvel 1328/12 Mayıs 1910.

¹⁰⁴ BOA, MB. İ, 161/20, 29 Cemaziyelevvel 1330/16 Mayıs 1912.

¹⁰⁵ "Birkaç gün akdem giriftâr olduğu su'î-kasd neticesi olarak aldığı yaradan müteessiren vefâtından dolayı..." BOA, İ.MBH (İrade Mabeyn-i Hümayun), 7/13, v.1, 26 Ramazan 1329/20 Eylül 1911.

¹⁰⁶ "Mösyö Stolipin'in vefâtı haber-i eliminden pek ziyâde müteessir oldum. Müşârûnileyh gibi âli-kadr ve sâdık bir başvekilin ziyâ'edilmesinden dolayı zât-ı haşmetânelerine kemâl-ı ihlâs ile beyân-ı ta'ziyet eylerim" BOA, İ.MBH, 7/13, v.1, 26 Ramazan 1329/20 Eylül 1911.

¹⁰⁷ Servet Yanatma, "The Deaths And Funeral Ceremonies Of Ottoman Sultans From Sultan Mahmud II To Sultan Mehmed VI Vahideddin" (yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007), 93.

¹⁰⁸ Mona Molatam, Ashraf Mounes, Samah Abdelrahman, "The Royal Condolences and Marriage Letters at the Museum of Historical Archives in Abdeen Palace," *Minia Journal of Tourism and Hospitality Research* 14/3 (2022): 137-152.

tanzimi ve sürdürülmesinin aracı olmak üzere dış politika fonksiyonu üstlenen şekilde iki kategoriye ayırmak mümkündür.

Devletlerarası taziye diplomasisi belirli kural ve teamüllere göre yürütülmüştür. Dost ya da müttefik veya komşu devlet hükümdarı vefat ettiğinde, evvela ölüm haberi dönemin iletişim araçlarıyla ilgili devletlere bildirilirdi. Haberi alan hükümdar, aynı usulle yeni hükümdarı tebrik ve selefinden ötürü başsağlığı dileklerini sunardı. Osmanlı Devleti'nin klasik devirden itibaren bu türden diplomatik teması başta komşu ülkeler Rusya ve İran olmak üzere İngiltere, Fransa ve Avusturya ile sürdürüldü. Uluslararası ilişkilerdeki müteakabiliyet esasına azami dikkat edilirdi. Osmanlı padişahları, makale metninde bolca örneği sunulduğu üzere ilgili hükümdarlara taziye mesajı gönderdikleri gibi, muhatap ülke liderleri de aynı şekilde başsağlığı mesajı iletirlerdi. Örneğin Sultan II. Mahmud vefat ettiğinde, İstanbul'daki Amerikan orta elçiliği bir taziye mektubu sundu.¹⁰⁹ Sultan Abdülmecid'in sekiz oğlundan yedincisi olup, Enver Paşa'nın kayınpederi olan Şehzade Süleyman Efendi 16 Haziran 1909'da vefat ettiğinde pek çok Avrupa ülkesi hükümdarı taziye telgrafi çekti. İngiltere, Avusturya ve İtalya'nın İstanbul'daki elçileri ölüm haberi ardından Osmanlı Hariciye Nazırına telgraf çekerek, Şehzadenin ağabeyi olan Sultan V. Mehmed Reşad'ın acısını paylaştılar. Padişah da gelenek üzere telgrafla teşekkür cevabı gönderdi.¹¹⁰ Yine aynı şekilde Alman imparatoru ve İran saltanat naibi¹¹¹, Sırbistan krallığı, İtalya kralı ve Karadağ prensi tarafından taziye telgrafi çekildi. Padişah da kendilerine teşekkür telgrafi gönderdi.¹¹² İtalya sefiri ve Rusya maslahatgüzarı da hükümetleri adına padişaha başsağlığında bulundu.¹¹³ Yunanistan ve Bulgaristan hükümetleri ise hariciye nazırları aracılığıyla taziyede bulundular.¹¹⁴ Teamülün dışına çıkılması, bazı dönemlerde İran ile yaşandığı şekliyle taziye ve tebrik gecikmesi nedenli diplomatik krizlere yol açabilirdi. Bu yönüyle söz konusu cülus tebriki ve taziye mesajı diplomatik bir nezaketten ziyade uluslararası ilişkilerin gereği olarak görülürdü. Fakat yine de teamül dışı örnek hadiseler yok değildi.

Klasik ya da modern dönem padişahları, Osmanlı dış politikasının vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelen taziye diplomasisinin sürekliliği için azami gayret serf ederlerdi. Taziye mesajlarını sadece mevkidaşı hükümdarların ölümleriyle sınırlı tutmazlardı. Komşu ya da dost bir devletin liderinin eşi, çocukları, damadı, kardeşi, gelini ve hatta İngiliz kraliçesi örneğinde olduğu gibi kuzenlerinin vefatı nedeniyle de başsağlığı mesajı göndererek diplomatik teması sürdürürlerdi. Bazı dönemlerde Osmanlı hükümdarlarının gösterdiği hassasiyet aynı oranda karşılık bulmayabilirdi. Örneğin Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında Sultan Abdülmecid'in oğlu ve II. Abdülhamid'in de kardeşi olan Şehzade Ahmed Kemaleddin Efendi 26 Nisan 1905'te vefat ettiğinde,¹¹⁵ yabancı ülkelere gelen herhangi bir taziye mesajına rastlanılamadı. V. Mehmed Reşad iktidarda iken 27 Haziran 1913'te oğlu Şehzade Mehmed Necmeddin Efendi vefat ettiğinde, yurt içinden birçok başsağlığı mesajı gelmesine rağmen,¹¹⁶ yabancı ülke devlet başkanlarından herhangi bir taziye mesajı gönderildiğine tesadüf edilemedi. 26 Şubat 1915'te Sultan Abdülmecid'in

¹⁰⁹ BOA, HR. MTV (Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri), 744/6, 3 Temmuz 1839.

¹¹⁰ BOA, MB. İ, 134/77, 15 Temmuz 1909.

¹¹¹ BOA, İ. DUİT (İrade Dosya Usulü), 3/77, 4 Recep 1327/22 Temmuz 1909.

¹¹² BOA, MB. İ, 134/81, 16 Temmuz 1909; BOA, MB. İ, 134/85, 18 Temmuz 1909.

¹¹³ BOA, MB. İ, 135/3, 4 Recep 1327/22 Temmuz 1909.

¹¹⁴ BOA, İ. DUİT, 3/76, 7 Temmuz 1325/20 Temmuz 1909.

¹¹⁵ BOA, HR. SFR, 3, 549/36, 26 Nisan 1905.

¹¹⁶ BOA, DH. MTV (Dahiliye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri), 38/49, 3 Şaban 1331/8 Temmuz 1913.

kızı ve o tarihte hükümdar olan V. Mehmed Reşad'ın kız kardeşi olan Cemile Sultan vefat ettiğinde¹¹⁷ de herhangi bir yabancı ülkeden taziye mesajına rastlanılmadı.

Osmanlı özelinde bakıldığında, uygulanan taziye diplomasisinin çok yönlü ve fonksiyonel olduğu aşikârdır. Taziye mektupları veyahut telgrafları, sadece birer başsağlığı dileme aracı olarak görülmezdi. Ülkelerarası var olan iyi ilişkilerin sürdürülmesi, varsa problemler alanların bu vesileyle giderilmesi amacına hizmet ederdi. Osmanlı padişahları, mesajlarında geçmiş döneme iyi niyetli atıfta bulunup, geleceğe dair olumlu beklentilerini bu mesajlarla muhataplarına iletirlerdi. Padişahlar, ölen hükümdarlar için övgü dolu sözler sarf eder, yerine geçen kişiden mevcudu daha ileriye götürecekti ya da ilişkileri eskisinden daha kötü duruma düşürmeyecek politikalar üretmesini beklerlerdi. Hükümdarlar arası taziye mesajları bazı dönemlerde hediyelerle taçlandırılırdı.

Klasik dönemde sadece mektuplar aracılığıyla tesis edilen taziye diplomasisi, Tanzimat döneminde gelişen iletişim ve ulaşım araçlarına bağlı olarak değişiklik gösterdi. Yeni dönemde mektubun yanına telgraf mesajı eklendi. Geleneksel Osmanlı teşrifatı ve bürokrasisinde geliştirilen taziyetname usul ve esasları imparatorluğun yıkılışına kadar sürdürüldü. Tanzimat devrinde taziye mektuplarına adeta bir standart getirildi. Hemen her mesajda iki ülke arasındaki dostluk münasebetinin teyidi ve bağların güçlendirilmesine özel vurgu yapıldı. Zamanla mektupların yerini sadece telgraf mesajları almaya başladı. Yine bu dönemde bazen de taziye mesajları, doğrudan görevli diplomatlar aracılığıyla sunuldu. Bunun için ilgili ülke başkentindeki Osmanlı elçiliğinde görev yapan bürokratlar, padişahın talimatıyla cenaze törenlerine katılıp taziye dileklerini yüz yüze takdim ettiler. Diplomasideki müteakabiliyet gereği muhatap devletin hükümdarı da Osmanlı padişahına taziye dileklerinden ötürü teşekkür etmesi için bir bürokrat görevlendirirdi. Yine bu esas doğrultusunda hareket eden hükümdarlar, Osmanlı padişahının taziye mesajına, teşekkür içerikli cevap göndererek karşılık verirler ve böylece dostane münasebetlerin sürdürülmesini sağlardı.

Osmanlı padişahları, muhataplarının dini inancına bakmaksızın, mesajlarını kendi İslami inancını yansıtacak biçimde dizayn ederlerdi. Bir Avrupa ülkesi hükümdarının vefatı öğrenildiğinde gönderilen taziye mesajında ölüm hadisesi, *hayat nefesinin tekmili, vadenin bitimi, fani dünyadan ebedi âleme göç* ve *ilahi takdir* olarak değerlendirilir ve yeni hükümdar teselli edilmeye çalışılırdı. Ayrıca padişahlar, hükümdar ailesinin hüznünü *hissemend* ve *hissedar* kelimeleriyle paylaşırlardı.

¹¹⁷ BOA, DH. KMS (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri), 31/15, 22 Rebiyülahir 1333/9 Mart 1915.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH. KMS)*, 31/15.

BOA, *Dahiliye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri (DH. MTV)*, 38/49.

BOA, *Dîvân-ı Hümayûn Sicilleri Nâme-i Hümayûn Defterleri Nâme-i Hümayûn Defterleri (A. DVNS. NMH.d)*, 7/67; 7/115; 9/77; 9/293; 10/315; 17/133.

BOA, *Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3)*, 34/12; 103/27; 124/28; 258/99; 258/100; 264/2; 549/36.

BOA, *Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri (HR. MTV)*, 744/6.

BOA, *Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti (HR. SFR.1)*, 11/64; 11/88; 12/8; 132/13.

BOA, *Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS)*, 9/43.

BOA, *Hariciye Nezareti Tahrirat (HR. TH)*, 87/78; 92/99.

BOA, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO)*, 59/55; 254/55.

BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HH)*, 174/7552; 1176/46469; 1178/46526.

BOA, *İrade Dosya Usulü (İ. DUİT)*, 3/76; 3/77.

BOA, *İrade Hariciye (İ.HR)*, 183/10189; 276/16813; 277/16910.

BOA, *İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH)*, 7/13.

BOA, *Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri (MB. İ)*, 134/77; 134/81; 134/85; 135/3; 142/60; 161/20.

BOA, *Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlığı Evrakı (TFR. I. AS)*, 6/512.

BOA, *Sadaret Amedî Kalemi Defterleri (A. AMD)*, 34/9; 51/42; 66/71; 90/36.

BOA, *Sadaret Defterleri (A.d)*. 3019.

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)*, 807/24.

BOA, *Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)*, 50/64.

BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, 249/108; 249/150.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK. ASK)*, 200/62.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)*, 46/30.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Name-i Hümayunlar (Y. PRK. NHM)*, 1/6; 1/9; 3/17; 4/7; 4/8; 4/33; 4/56; 5/2; 6/74; 8/25; 9/42.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK. MYD)*, 17/73.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y. PRK. OMZ)*, 3/35.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. PT)*, 22/115.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı (Y.PRK.A)*, 13/78.

BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK. UM)*, 66/4.

BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)*, 389/133; 453/153.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akyıldız, Ali. *Kral Öldü Yaşasın Kral Osmanlı'da Cülus, Veraset ve Meşruiyet*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.

Arcak, Sinem. "Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange 1501-1618." Doktora tezi, Minnesota University, 2012.

Barkan, Ömer Lütfi. "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler." *Vakıflar Dergisi* 2 (1942): 279-304.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları 2011.

Doğan, Erhan. "Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine." *Kamu Diplomasisi*. Ankara: TASAM Yayınları, 2012.

Ertuğ Tarım, Zeynep. "Osmanlı Devleti'nde XVI. YY.Cülus ve Cenaze Törenleri." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.

Fan, Ying. "Soft Power: Power of Attraction or Confusion?." *Place Branding and Public Diplomacy* IV/2 (2008): 147-158.

Kiren, Akın. "Osmanlı-Kaçar Münasebetlerine Nişânlar Üzerinden Bakmak: II. Abdülhamid Dönemine Dair Bir Deneme." *OTAM* 45 (2019): 147-185.

Kömür, Gökhan. "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi." *International Journal of Politics and Security* II/3 (2020): 89-115.

Lawrence, Tanya Elal. "An Ottoman mission to Tehran: Mehmed Tahir Münif Paşa's second ambassadorship to Tehran and the re-making of Perso-Ottoman relations (1876-1897)." *British Journal of Middle Eastern Studies* 49 (2022): 1-17.

Lieu, Joshua Van. "The Politics of Condolence: Contested Representations of Tribute in Late Nineteenth Century Chosön-Qing Relations." *The Journal of Korean Studies* XIV/1 (2009): 83-115.

Molatam, Mona M. Mounes, Ashraf. Abdelrahman M, Samah. "The Royal Condolences and Marriage Letters at the Museum of Historical Archives in Abdeen Palace." *Minia Journal of Tourism and Hospitality Research* XIV/3, (2022): 137-152.

Nemes, Gábor. "Instead of Anti-Ottoman Help And Anti-Imperial League Papal Nuncio Giovanni Francesco Capi's Mission of 1526." *Eastern European History Review* V (2022): 71-83.

Nye, Joseph. "Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept", *Palgrave Communications* III (2017): 1-3.

- Ortak, Şaban. “I.Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ve Habsburg Hanedanları Arasındaki İlişkiler.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 56 (2016): 1309-1338.
- Özcan, Azmi. “Muzafferüddin Şah”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXI (İstanbul 2020), ss. 419.
- Özel, Cengiz. “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış.” *Güvenlik Bilimleri Dergisi VII/1* (2018): 1-27.
- Özkan, Fulya. “Ottoman soft power and its place in the international system.” *Trends in Business and Economics* XXXVI/3 (2022): 224-234.
- Özkan, Selim Hilmi. *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2017.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Perry, John R. “Turkicisms in Persian as Indices of Social and Cultural History.” *Türk Dilleri Araştırmaları* 21/ 2 (2011): 171-182.
- Smith, Ben Fenton. “Diplomatic condolences: ideological positioning in the death of Yasser Arafat.” *Discourse & Society* XVIII/6 (2007): 697-718.
- Şemseddin Sami: *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Tuleja, Thaddeus Vincent. “The Anti-Ottoman Policy of Eugenius IV.” Yüksek lisans tezi, Rutgers University, 1948.
- Uçtum, Nejat R. “Hürrem ve Mihrümah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund’a Yazdıkları Mektuplar.” *Bellekten XLIV/ 176* (1980): 697-716.
- Krzysztof Wawrzyniak. “Ottoman-Polish Diplomatic Relations In The Sixteenth Century.” Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003.
- Yalçinkaya, Alaaddin. “Kuruluştan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Literatürü,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 / 2, (2003): 423-489.
- Yanatma, Servet. “The Deaths And Funeral Ceremonies Of Ottoman Sultans (From Sultan Mahmud II To Sultan Mehmed VI Vahideddin.” Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007.
- Yavuz, Fikretin. “Gunboat Diplomacy of the Great Powers on the Ottoman Empire: With Particular Reference to the Salonika Incident (1876) and Armenian Reform Demands (1879-80).” *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi II* (2020): 574-593.
- Zamorano, Mariano Martín. “Reframing Cultural Diplomacy: The Instrumentalization of Culture under the Soft Power Theory.” *Culture Unbound* 8 (2016): 166-186.